

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Uppfeldt

Att föregripa skuldfrågan i media
– en jämförelse av Europakonventionens krav
och den enskildes rättsskydd i svensk rätt

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Per Ole Träskman

Straffrätt, processrätt och statsrätt

Vårterminen 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	7
2 FÖRHÅLLET MELLAN PRESSFRIHETEN OCH RÄTTEN TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG I EUROPAKONVENTIONEN	8
2.1 Allmänt om konventionens förhållande till svensk rätt	8
2.2 Yttrandefriheten i artikel 10	9
2.2.1.1 Särskilt om pressfriheten	9
2.3 Inskränkningar enligt artikel 10:2	10
2.3.1 Allmänt	10
2.3.2 Proportionalitetsbedömningen	11
2.3.3 Statens skönsmässiga beslutsutrymme	12
2.4 Rättssäkerhetsgarantierna i artikel 6	13
2.4.1 Offentlighet möjliggör mediebevakning	13
2.4.2 Kraven på oavhängighet och opartiskhet	14
2.4.3 Oskyldighetspresumtionen i artikel 6:2	14
2.4.4 Särskilt om föregripande av skuldfrågan	15
2.5 Europadomstolens rättspraxis	16
2.5.1 Worm mot Österrike	16
2.5.1.1 Bakgrund	16

2.5.1.2	Europadomstolens dom	17
2.5.1.3	Kommentar	18
2.5.2	Bladet Tromsø och Stensaas mot Norge	19
2.5.2.1	Bakgrund	19
2.5.2.2	Europadomstolens dom	19
2.5.2.3	Kommentar	21
2.5.3	News Verlags GmbH & CoKG mot Österrike	21
2.5.3.1	Bakgrund	21
2.5.3.2	Europadomstolens dom	22
2.5.3.3	Kommentar	23
2.5.4	Tourancheau och July mot Frankrike	24
2.5.4.1	Bakgrund	24
2.5.4.2	Europadomstolens dom	24
2.5.4.3	Kommentar	25
2.6	Slutsatser av Europadomstolens praxis	25
2.6.1	Oskyldighetspresumtionen kan motivera inskränkningar i pressfriheten	26
2.6.2	Påtagligt hot mot ett förfarandes rättssäkerhet?	27
2.6.3	Syftet med rapporteringen saknar betydelse	29
2.6.4	Inget krav på faktisk inverkan på förfarandet	29
2.6.5	Gränsen för tillåtna yttranden	30
2.6.6	Talan grundad på artikel 6- större skydd för individen?	32
2.6.7	Vilka åtgärder måste staten vidta för att skydda artikel 6-rättigheterna?	33
3	SVENSK PRESSFRIHET OCH INSKRÄNKNINGAR TILL SKYDD FÖR INDVIDEN	34
3.1	Tryckfrihetsförordningen	34
3.1.1	Förtal som tryckfrihetsbrott	34
3.1.1.1	Att utpeka någon som brottslig	35
3.1.1.2	Ansvarsfrihetsgrunderna	36
3.1.2	Något om rättspraxis	37
3.1.2.1	”Plastfabrikörerna” mot Expressen	38
3.1.2.2	”Mr X” mot Expressen	39
3.1.2.3	”Lasermannen” mot Aftonbladet	40
3.1.2.4	Slutsatser	41
3.2	Det pressetiska regel- och granskningsystemet	43

3.2.1	Etiska regler för press, TV och radio.	43
3.2.1.1	Förbudet att föregripa skuldfrågan	44
3.2.2	Allmänhetens Pressombudsman och Pressens Opinionsnämnd	45
3.2.2.1	Granskningsverksamheten	46
3.2.2.2	Principer vid bedömning	47
3.2.3	Ärenden från Pressens Opinionsnämnd	48
3.2.3.1	Slutsatser	50
4	MASSMEDIA OCH RÄTTSSKIPNINGEN	52
4.1	Utländska bestämmelser kring mediebevakning av rättsprocesser	52
4.2	Risk att medierapportering påverkar dömandet?	53
4.3	Kritik mot pressens rapportering	54
4.3.1	Kungsgatanfallet - ett belysande exempel	56
5	AVSLUTANDE DISKUSSION OCH SYNPUNKTER	59
	BILAGA A	63
	LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING	65
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	68

Sammanfattning

Föreliggande uppsats undersöker vilket skydd som uppställs för den enskilde individen mot att det i media förekommer uppgifter som pekar ut honom som skyldig för brott innan fällande dom föreligger, sålunda skyddet mot att bedömningen i skuldfrågan föregrips. Uppsatsen tar sin utgångspunkt dels i Europakonventionens reglering om yttrandefrihet i artikel 10, och dels i de garantier som uppställs i artikel 6 för att tillförsäkra varje individ rätt till en rättvis prövning, däribland rätten att enligt artikel 6:2 betraktas som oskyldig innan skuld fastställts av domstol. Hur avvägningen mellan dessa två intressen hanteras i Europadomstolens praxis illustreras genom fyra utvalda rättsfall. I analysen av dem framkommer att oskyldighetspresumtionen - direkt eller indirekt genom hänsynen till domstols auktoritet och opartiskhet - kan rättfärdiga inskränkningar i pressfriheten. Om pressen publicerar klara uttalanden om skuld riskerar rättens opartiskhet att påverkas, och auktoriteten kan komma att undergrävas genom att pressen och inte domstolen avgjort skuldfrågan. Åtgärder som med hänvisning till oskyldighetspresumtionen syftar till skydda den utpekade mot ärekränkning bedöms dock restriktivare än när staten refererar till samma presumtion för att garantera domstolens auktoritet eller opartiskhet. Europadomstolen har funnit att det inte får förekomma yttranden som kan antas komma att påverka en persons rätt till en rättvis rättegång, oavsett om det varit avsikten eller inte. Att någon inverkan faktiskt har skett behöver inte visas.

I nationell rätt aktualiseras två regelverk; dels det tryckfrihetsrättsliga med bestämmelserna om förtal, och dels pressens etiska regler. De senare är dock inte någon rättslig reglering utan en frivillig branschstandard. Utifrån rättsfall ur förtalspraxis och uttalanden från Pressens Opinionsnämnd kan konstateras att tidningars föregripande av domstolens bedömning i skuldfrågan inte beivras till fullo. Förtal är ett ärekränkingsbrott, och syftet är inte att undanröja obehörig påverkan på domstolarna. Även om de pressetiska reglerna förbjuder föregripande av domstols dom, antyder kravet på publicitetsskada att syftet även där är att skydda den utpekade mot den kränkning det innebär att i allmänhetens ögon ses som brottslig. Till skillnad från exempelvis England och Danmark saknar Sverige förbud mot att publicera uppgifter som riskerar att påverka det rättsliga förfarandet. I

motsats till dessa länder har Sverige gjort uppdelningen att media, och inte domstolen, avgör hur offentligt material från och kring rättegångar ska användas. Media har därför ett stort ansvar att förmedla korrekt och balanserad rapportering, i synnerhet eftersom en övervägande majoritet av befolkningen får sin uppfattning om rättskipningen därifrån. Tidvis har skarp kritik riktats mot hur media sköter den uppgiften, och det kan hävdas att felaktig rapportering kring vissa uppmärksammade mål, exempelvis det så kallade Kungsgatanfallet, undergräver allmänhetens förtroende för domstolarna. Frågan är om den dessutom inverkat på den rättsliga bedömningen. Avslutningsvis konstateras att Sverige genom att inte beakta att pressens föregripande av bedömningen i skuldfrågan även kan inverka potentiellt på den tilltalades process, inte kan sägas erbjuda individen ett fullgott skydd för hennes rätt att betraktas som oskyldig även i pressen.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
DN	Dagens Nyheter
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1994:1219)
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
PO	Allmänhetens Pressombudsman
PON	Pressens Opinionsnämnd
RF	Regeringsformen (1974:152)
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvD	Svenska Dagbladet
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)
TR	Tingsrätt

1 Inledning

I maj 2005 misshandlades en man till döds på Kungsgatan i Stockholm. Dådet följdes av en intensiv mediebevakning, och de tre män som sedermera kom att åtalas pekades ut som mördare. När tingsrätten ogillade samtliga mordåtal, och enbart dömde en av dem för grov misshandel blev reaktionerna starka. Förtroendet för rättsväsendet förklarades obefintligt; hur kunde man låta mördarna gå fria? Det var först sedan hovrätten dömt alla tre till fängelsestraff som tilltron kunde anses återställd.

Men när rapporteringen kom att ställas mot de fakta som funnits i såväl förundersökning som domar framkom att mediebilden inte motsvarat det verkliga händelseförloppet. En av de mest centrala invändningarna var att det inte säkert kunde sägas vem som faktiskt misshandlat mannen, förutom den av de åtalade som erkänt. Då kom plötsligt hovrättsdomen i en annan dager. Röster höjdes; hade rätten givit efter för medias krav på fällande domar?¹

Historien visar vilket ansvar press och annan massmedia har när de bevakar brottsutredningar och rättsprocesser. Medias roll är betydelsefull; de fäster allmänhetens uppmärksamhet på hur polis och rättsväsendet fullgör sina uppgifter, och förmedlar vad som försiggår i rättssalen för alla oss som inte kan närvara. Men medias roll är inte okomplicerad, och ger upphov till en rad frågor: Hur förhåller sig journalister till principen att alla brottsmisstänkta har rätt att betraktas som oskyldiga? Vilka risker medför det för den tilltalade eller misstänkte att hans fall utsätts för en intensiv mediebevakning? Riskerar den rent av att inverka på domstolens bedömning, och därigenom inkräkta på rätten till en rättvis process? Och vilka blir konsekvenserna för allmänhetens förtroende för domstolarna när mediebilden och domstolens avgörande hamnar på kollisionkurs?

Uppsatsens utgångspunkt är den konflikt som finns mellan pressens skyldighet att bevaka och informera allmänheten om samhällsföreteelser, däribland brottsutredningar och rättsprocesser, och principen att den som anklagas för brott ska betraktas som oskyldig till dess att hans skuld fastslagits av domstol. Det är sålunda domstolens, och inte pressens, uppgift

¹ Se vidare i avsnitt 4.3.1.

att avgöra vem som är skyldig.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka vilket skydd som erbjuds den enskilde mot att media föregriper domstolens bedömning i skuldfrågan; att han utpekas som skyldig till brott innan det finns en fällande dom. För att konkretisera undersökningen har jag riktat in mig på två frågeställningar:

- Vilka krav kan ställas på pressens rapportering utifrån oskyldighetspresumtionen i Europakonventionens artikel 6:2?
- Hur förhåller sig det svenska skyddet, genom förtalsbestämmelserna och pressens etiska regler, till dessa krav?

Med andra ord; ges misstänkta och tilltalade i Sverige ett tillfredställande skydd för sin rätt att betraktas som oskyldiga även av media?

1.2 Avgränsningar

Arbetet berör stora ämnesområden; tryckfriheten, det pressetiska regelsystemet, och rätten till en rättvis rättegång. Därför har av utrymmesskäl många intressanta aspekter kring frågeställningen fått lämnas utanför. Europadomstolen har exempelvis en omfattande praxis kring hur en avvägning mellan yttrandefriheten och skyddet mot ärekränkning ska göras. Eftersom jag upplevt området som bristfälligt belyst har jag istället velat fokusera på oskyldighetspresumtionen som ett led i att skydda den enskildes rätt till en rättvis rättegång. Av detta följer att jag inte heller i beskrivningen av de svenska förtalsreglerna fördjupat mig i motiven bakom kriminaliseringen av ärekränkning. Sådana aspekter av utpekandet som när publicering av namn och bild är berättigat har också lämnats utanför.

När det gäller typ av medium har jag koncentrerat mig på dags- och kvällspress. Dels är det lättare i arbetet med en uppsats att använda sig av tryckt material, och dels tillämpas de pressetiska reglerna som jag velat undersöka i princip uteslutande på tryckta skrifter.

1.3 Metod och material

För att besvara mina frågeställningar har jag främst använt mig av klassisk rättsdogmatisk metod genom att studera lagtext, praxis och i viss begränsad mån även förarbeten. Bland den juridiska doktrinen har jag genomgående haft stor hjälp av Hans Danelius *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, Karol Nowaks *Oskyldighetspresumtionen* samt Hans Gunnar Axbergers *Tryckfrihetens gränser* och *Pressetik*.

Ett brittiskt tillskott är Helen Fenwicks och Gavin Phillipsons *Media Freedom under the Human Rights Act*, som utförligt behandlar avvägningen mellan pressfriheten och rätten till rättvis rättegång. Den utgår emellertid i vissa delar från förhållandena i engelsk rätt, och det har därför varit nödvändigt att vara uppmärksam på att alla problemställningar och slutsatser inte är relevanta för svenskt vidkommande. Däremot innehåller den en för denna uppsats värdefull genomgång av Europadomstolens praxis på området, och den gav inte minst intressanta infallsvinklar till avsnittet där de slutsatser som kan dras av domstolens avgöranden analyseras.

Att finna svenskt material kring uppsatsens problemställning har varit ett genomgående problem. I den juridiska doktrinen är det påfallande tunt, vilket i sig har varit en intressant iakttagelse. Anser inte svenska jurister att området är värt att belysas? Svaret står troligtvis att finna i det sätt som de svenska reglerna är utformade, där pressetiken är åtskild från juridiken. Men det känns beklagligt att ett område med så intressanta och viktiga avvägningar i mycket ses som en strikt publicistisk fråga.

Ämnets karaktär har gjort att jag även använt mig av annan litteratur än den juridiska, såsom böcker i pressetik för journalister och medieforskning. Det har även inneburit att jag tidvis frångått den traditionella juridiska metoden, vilket främst tydliggörs i avsnittet där den kritik som riktats mot massmedias rapportering granskas.

Redogörelsen av förtalspraxis och uttalanden från Pressens Opinionsnämnd har av utrymmesskäl självfallet inga anspråk på att vara heltäckande. De fall som tas upp har valts för att illustrera hur instanserna bedömer uppgifter om skuld innan dom fallit. Målet att hitta avgöranden som ligger nära i tiden har ibland fått stryka på foten då ett äldre men för problematiken mer belysande fall har givits företräde.

För att finna de rättsfall som är centrala för avvägningen mellan

pressfriheten och oskyldighetspresumtionen har jag gjort en grundlig genomgång av den praxis som finns tillgänglig på Europadomstolens hemsida i fulltextformat. Därefter har jag valt ut fyra avgöranden, varav domstolen själv refererar till tre av dem såsom vägledande i andra mål, och som dessutom citeras återkommande i den relevanta litteraturen. Det fjärde och senast avgjorda målet har inkluderats eftersom det bekräftar de slutsatser vartill domstolen tidigare kommit. På dessa grunder anser jag att de fyra fall som valts ut kan betecknas som centrala för att fastställa Europadomstolens ställningstagande i frågan. Avgörandena har översatts och sammanfattats, så att det för min frågeställning mest relevanta belyses.

1.4 Disposition

Uppsatsen består av fem kapitel. I det inledande kapitlet undersöks Europakonventionens bestämmelser om pressfrihet, och rätten till en rättvis rättegång med fokus på oskyldighetspresumtionen. Hur en konflikt mellan dessa två hanteras belyses genom refererade mål från Europadomstolen. Avgörandena analyseras för att utröna vilka slutsatser som kan dras beträffande skyddet för den enskilde. Nästföljande kapitel berör den svenska regleringen av pressfriheten samt inskränkningar i den till skydd för den enskilde i form av förtalsbestämmelserna. Här redogörs för några utvalda fall från rättspraxis om förtal som tryckfrihetsbrott, samt de pressetiska reglerna och ett antal uttalanden från Pressens opinionsnämnd. I uppsatsens fjärde kapitel inventeras några problemställningar kring massmedia och rättskipningen, där bland annat något av den kritik som framförts mot medias rapportering undersöks. I det femte och avslutande kapitlet analyseras hur den svenska situationen förhåller sig till de krav som uppställs i Europakonventionen.

2 Förhållandet mellan pressfriheten och rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen

2.1 Allmänt om konventionens förhållande till svensk rätt

Den 4 februari 1952 ratificerade Sverige den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, och har sedermera undertecknat även dess tilläggsprotokoll. Genom SFS 1994:1219 inkorporerades dokumenten med svensk rätt och gäller numera som svensk lag.² Detta innebär att rättigheterna som uttrycks i konventionen kan åberopas inför svensk domstol som vilka andra rättsregler som helst. Vid inkorporeringen befanns svensk rätt vara konventionskonform, men som en säkerhetsåtgärd intogs i Regeringsformen 2 kap. 23§ ett stadgande om att ingen lag eller annan bestämmelse får meddelas i strid med Europakonventionen. För det fall att konventionens skydd sträcker sig längre än det skydd som ges i Regeringsformens rättighetskatalog blir skyddet kumulativt. Individerna skyddas alltså såväl genom RF som genom konventionen, vilket medför att den regel som ger det starkaste skyddet i en viss situation kan åberopas.³

Av Europakonventionens artikel 1 och 13 framkommer att det i första hand är konventionsstaterna som ska säkerställa att konventionens bestämmelser respekteras, och att överträdelser i möjligaste mån ska rättas till på det nationella planet. Det internationella övervakningssystemet är således subsidiärt till den inhemska rättstillämpningen.⁴ För svensk del råder det emellertid viss oklarhet om det är domstolarnas eller lagstiftarens sak att se till att svensk rätt överensstämmer med konventionen. Tydligt är att domstolarna har ett större ansvar än vad som tidigare varit fallet. Eftersom

² Nowak, Karol: Oskyldighetspresumtionen, s. 75

³ Ibidem, s. 78f

⁴ Danelius, Hans: Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 2 uppl. 2002, s. 35

Europakonventionen utgör en del av svensk rätt ska domstolarna ex officio ta hänsyn till dess bestämmelser i sitt dömande. Men innehållet utvecklas och förändras ständigt genom Europadomstolens rättskipning, och konsekvensen blir det som tidigare var svensk domstol främmande; att behöva skapa rätt för det fall att lagstiftningen ännu inte har hunnit justeras i linje med Europadomstolens gällande praxis. I praktiken blir den enskilde domarens vilja att tillämpa konventionen avgörande för vilket genomslag dess bestämmelser får, eftersom det är först efter tolkning som konventionens artiklar får ett konkret innehåll. Det har hävdats att det leda till betydande rättsförluster för svensk del om vår nationella domstol helt överlämnar tillämpningen till Europadomstolen, eftersom mål med svensk anknytning då istället avgörs vid instansen i Strasbourg.⁵

2.2 Yttrandefriheten i artikel 10

I flertalet domar har Europadomstolen framhållit yttrandefrihetens stora betydelse, och i den ofta citerade definitionen från målet *Handyside mot Förenade Konungariket* omtalas den som:

”en av de väsentliga grundvalarna för ett demokratiskt samhälle, och en av de grundläggande förutsättningarna för dess framsteg och för varje individs utveckling. (...) Den omfattar inte endast information och idéer som mottas positivt eller anses ofarliga utan också dem som kränker, chockerar eller stör staten eller någon del av befolkningen. Detta är det krav som ställs av den pluralism, den tolerans och den vidsynthet utan vilka inget demokratiskt samhälle kan existera.”⁶

2.2.1.1 Särskilt om pressfriheten

I sin praxis har Europadomstolen betonat vikten av att press och annan media tillåts verka fritt. Pressen har en skyldighet att sprida information och åsikter om politiska frågor och andra områden av intresse för allmänheten, som i sin tur har en rätt att ta emot den informationen. Den journalistiska friheten innebär att pressen kan få hänfalla åt överdrifter eller till och med

⁵ Nowak, s. 80ff

⁶ Danelius, s. 306

provokation, något som ingår i deras övervakande roll. När journalister rapporterar om frågor av allmänt intresse är de skyddade av artikel 10, förutsatt att de handlar i god tro för att förmedla korrekt och tillförlitlig information i enlighet med journalistisk etik.

Europadomstolen har kritiserats för att inte ha intagit någon konsekvent hållning vad gäller pressfriheten. Ibland har skyddet grundats på vem den utpekade personen varit, där kritik av politiker åtnjuter den allra största frihet. I andra fall har man fokuserat på graden av allmänintresse i den publicerade skriften. Det faktum att domstolen inte kunnat förena dessa två synsätt medför att det ännu är oklart exakt hur omfattande pressskyddet är.⁷ När pressfriheten ställs mot rätten till en rättvis rättegång, ger det upphov till särskilda avvägningar, vilket belyses av rättsfallsreferaten i avsnitt 2.5.

2.3 Inskränkningar enligt artikel 10:2

2.3.1 Allmänt

Europakonventionen var det första instrumentet för mänskliga rättigheter som uttryckligen reglerade begränsningar i yttrandefriheten. I artikel 10 erkänns tydligt att yttrandefriheten kan skada andra intressen, och en central del av Europadomstolens praxis har kretsat kring hur en avvägning mellan dem ska göras.

För att en inskränkning ska vara konventionsenlig har en rad krav uppställts. Den ska ha stöd i lag, tillgodose ett eller flera av de legitima syften som uppställs i artikel 10:2, samt vara nödvändig i ett demokratiskt samhälle. Bland de sju syften som uppställts är två relevanta för den här framställningen; skyddet för annans goda namn och rykte eller rättigheter, samt upprätthållandet av domstolens auktoritet och opartiskhet.

Som ingrepp i yttrandefriheten ses inte bara åtgärder som försvårar eller hindrar personer att uttrycka sina åsikter, utan även ingrepp som sker i efterhand.⁸ Yttrandefriheten fortsätter alltså att gälla även efter att informationen har blivit offentlig, och domstolen granskar därför noggrant vilka eventuella sanktioner som följt på den ifrågasatta publiceringen, som

⁷ Clayton, Richard och Tomlinson, Hugh: *The Law on Human Rights*, Oxford University Press 2000, s. 1064ff

⁸ Danelius, s. 308

civil- och straffrättsliga eller disciplinära åtgärder. Straffrättsliga påföljder är alltid svårast att försvara för den svarande staten, men likaså höga skadeståndsbelopp i ärekränkingsmål. Här tar Europadomstolen även hänsyn till den avkylande effekt på pressfriheten i stort som åtgärder till följd av en publicering kan ha, eftersom de kan verka avskräckande på vad man beslutar att publicera i framtiden.⁹

Att inskränkningen ska vara föreskriven i lag har tolkats som att den ska ha grund i nationell rätt, att lagen ska vara tillgänglig, samt att bestämmelsen ska vara så preciserad att den enskilde medborgaren, eventuellt med hjälp av juridiskt biträde, kan förutse vilka effekter ett visst handlande kan ge upphov till.¹⁰ Inskränkningen ska vidare tillgodose något av de mål som uppställs i artikel 10:2, vilket i praktiken sällan är en tvistefråga eftersom de har en omfattande räckvidd.¹¹

2.3.2 Proportionalitetsbedömningen

För att vara konventionsenlig ska inskränkningen slutligen uppfylla kriteriet att vara nödvändig i ett demokratiskt samhälle. De nationella myndigheterna ska visa att det funnits ett angeläget samhällligt intresse av att inskränka rättigheten, och grunderna för åtgärden ska inte bara vara ”relevanta och tillräckliga”, utan ha slagits fast på ett övertygande sätt. Det är i praktiken kring detta kriterium som Europadomstolens bedömning kommer att kretsa.

När domstolen undersöker om en inskränkning varit proportionerlig väger man in faktorer som vilken typ av yttrande det rör sig om (där ett så kallat politiskt anses mer skyddsvärt än ett konstnärligt eller kommersiellt), i vilket medium det framställts, vilken typ av publik det riktats till (exempelvis barn), vilket syfte inskränkningen velat skydda, och slutligen vad inskränkningen fått för effekter för sökanden.¹²

Bedömningen sker sammanfattningsvis utifrån proportionalitetsprincipen; en avvägning ska ske mellan å ena sidan hur stort ingreppet i rättigheten är, och å andra sidan hur viktigt det intresse är som ska skyddas. Ingreppet är

⁹ Clayton och Tomlinson, s. 1073f

¹⁰ Ibidem, s. 1075f

¹¹ Ibidem, s. 1078

¹² Ibidem, s. 1077f

proportionerligt endast om förhållandet mellan de två är rimligt. Bara då kan ingreppet anses som nödvändigt i ett demokratiskt samhälle.¹³

2.3.3 Statens skönsmässiga beslutsutrymme

När domstolen avgör om en inskränkning är godtagbar eller inte är det viktigt att det står klart om beslutet grundar sig i att domstolen funnit att inskränkningen är oproportionerlig, och därmed inte godtagbar i ett demokratiskt samhälle, eller om den ansett att inskränkningen faller inom statens skönsmässiga beslutsutrymme och att dess beslut därför ska respekteras.¹⁴ Principen om skönsmässigt beslutsutrymme har sin grund i tanken att de nationella domstolarna i vissa fall anses vara bättre placerade att avgöra om ett ingrepp varit nödvändigt. Europadomstolens möjlighet att ingripa om den nationella bedömningen skulle uppfattas som felaktig eller otillräcklig kvarstår alltid, men om staten anses ha anfört rimliga skäl för inskränkningen godtas den vanligtvis, och ingen ny bedömning görs. Emellertid är omfattningen av det skönsmässiga beslutsutrymmet olika beroende på vilken typ av skyddsvärt intresse saken rör. I frågor beträffande nationell säkerhet är domstolen restriktiv med att överpröva det nationella beslutet. Detsamma gäller områden där domstolen konstaterat att det saknas en enhetlig europeisk uppfattning, vilket är fallet i moralfrågor. Då har den enskilda staten bäst förutsättningar att utifrån åsikterna i landet avgöra vad som ska vara tillåtet och inte.¹⁵

Kritiker har hävdad att domstolen i sin yttrandefrihetspraxis varit alltför liberal med att hänföra inskränkningar till det skönsmässiga beslutsutrymmet, och att skyddet för yttrandefriheten därigenom har förminskats avsevärt.¹⁶ Får den enskilda staten själv avgöra vilka ingrepp som är godtagbara, blir ju resultatet att graden av yttrandefrihet kan variera kraftigt mellan länderna, och att alla individer inte tillförsäkras samma skydd för sina yttranden.

¹³ Danelius, s.58f

¹⁴ Clayton och Tomlinson, s. 1072f

¹⁵ Danelius, s.57

¹⁶ Clayton och Tomlinson, s.1073

2.4 Rättssäkerhetsgarantierna i artikel 6

Europakonventionens artikel 6 innehåller en rad bestämmelser med syftet att tillförsäkra den som åtalas för brott en rättvis prövning.¹⁷ När förhållandet mellan medias rapportering och de krav den enskilde har rätt att ställa på processen ska undersökas är det flera olika aspekter av artikel 6 som måste beaktas; förhandlingsoffentligheten, kravet på domstolens oavhängighet och opartiskhet samt den tilltalades allmänna rätt att betraktas som oskyldig fram tills fällande dom meddelats.

2.4.1 Offentlighet möjliggör mediebevakning

Att prövningen som huvudregel ska ske offentligt framgår av artikel 6:1.¹⁸ På så vis ges massmedia möjlighet att informera om vad som avhandlas i domstolarna och granska hur de fullgör sin uppgift, en insyn som allmänt anses stärka allmänhetens förtroende för rättsystemet. Eftersom de flesta inte har möjlighet att fysiskt närvara vid domstolsförhandlingar, får media bidra med information. På så vis uppfylls det krav som Europadomstolen formulerat; media har inte enbart till uppgift att delge information från rättsprocesser, utan allmänheten har också en rätt att ta del av den.¹⁹

Rättegångsrapportering är även motiverad av demokratiska skäl. Domstolarna är en av de viktigaste instanserna i ett demokratiskt samhälle och därför är rapportering och diskussioner om hur rättskipningen sköts en typ av yttranden som tillmäts stor betydelse. För att medborgare ska kunna delta fullt ut i en demokrati krävs att de har kunskap i olika politiska frågor, däribland rättskipningen, vilket kan tillgodoses om det finns en öppen debatt på området. Att främja allmänhetens kunskap om hur juridiken fungerar i praktiken genom att rapportera från rättegångar är därför en särskilt betydelsefull del av så kallade politiska yttranden, och mycket värdefull ur en demokratisk synvinkel.²⁰

Yttrandefriheten är alltså en nödvändig del av ett rättssäkert rättsystem.

¹⁷ Danelius, s. 131

¹⁸ Ibidem, s.192

¹⁹ Fenwick, Helen och Phillipson, Gavin: Media Freedom under the Human Rights Act, Oxford University Press 2006, s.167f

²⁰ Ibidem, s.168f

Men det förutsätter dock att rapporteringen är korrekt och rättvis. Om det förekommer artiklar där misstänkta kategoriskt omtalas som skyldiga, och den rapporteringen kan antas komma att påverka domstolsförhandlingen, inverkar yttrandena på en förhandlings opartiskhet. Det innebär inte bara att processen blir mindre rättssäker, utan underminerar dessutom allmänhetens förtroende för domstolarna. Då har yttrandefriheten motverkat sitt eget syfte; att bidra till öppenhet i processen och att allmänhetens förtroende för domstolarna upprätthålls. Därför är det också berättigat att inskränka sådana yttranden.²¹

2.4.2 Kraven på oavhängighet och opartiskhet

För att en process ska anses rättssäker enligt artikel 6 ställs höga krav på domstolens oavhängighet och opartiskhet. Sammanfattningsvis är syftet med bestämmelsen att betona att domstolens uppgift är att göra en objektiv bedömning av saken, och inte fästa vikt vid ovidkommande omständigheter. Oavhängigheten fokuserar främst på att undanröja möjligheten att domstolen påverkas på ett obehörigt vis, genom att den ska stå fri gentemot såväl myndigheter och regering som parterna. Opertisk får anses ta sikte på att rätten varken ska vilja eller visa ansatser till att gynna ena parten på bekostnad av den andra. Europadomstolen har dock konstaterat att de två termerna hänger samman och bör därför ses som en helhet.²²

2.4.3 Oskyldighetspresumtionen i artikel 6:2

”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.”

Så uttrycks oskyldighetspresumtionen i Europakonventionens artikel 6:2. Det är en central rättsäkerhetsprincip, vilken slår fast att skuld ska konstateras av domstol efter ett förfarande där den tilltalade haft möjlighet att bemöta anklagelserna mot honom, och som även på övriga punkter uppfyllt kraven på en rättvis rättegång enligt artikel 6:1. Oskyldighetspresumtionen har följaktligen ett nära samband med den allmänna rätten till en rättvis rättegång. När Europadomstolen i ett mål har

²¹ Ibidem, s.172f

²² Danelius, s.167

att bedöma om domstolen uppfyllt kraven på opartiskhet, kan det avgörande vara huruvida det finns misstankar om att rätten ansett den tilltalade vara skyldig på förhand, vilket ju i sig är ett brott mot artikel 6:2. Det nära sambandet belyses av det faktum att domstolen i vissa mål endast har konstaterat brott mot artikel 6:1, och inte sett det nödvändigt att uttala sig om huruvida oskyldighetspresumtionen kränkts. Andra gånger har man konstaterat brott mot båda artiklarna.²³

2.4.4 Särskilt om föregripande av skuldfrågan

Av oskyldighetspresumtionen följer alltså att den tilltalade eller misstänkte har rätt att betraktas som oskyldig fram till saken slutligt avgjorts av domstol. Denna rätt ska respekteras såväl av domstolen som av parter utanför processen, till exempel media. Uttalanden som föregriper domstolens avgörande i skuldfrågan är därför inte tillåtna.²⁴ Det finns flera anledningar till detta. Ett föregripande av skuldfrågan medför för det första att den tilltalade i allmänhetens ögon riskerar att betraktas som skyldig, en uppfattning som kan vara svår att ändra på även efter en frikännande dom.²⁵ Om media uttalar sig om den misstänktes eller tilltalades skuld innebär det dessutom att domstolens auktoritet undergrävs, eftersom ett annat forum än domstolen utfört bedömningen i skuldfrågan.²⁶

Att rättstillämpningen inte ska vara godtycklig är en central princip i en rättsstat, och staten har därför en skyldighet att se till att alla medborgare ges samma rätt till en rättvis prövning. Om mediebevakningen tillåts påverka en persons rättegång har staten inte tillgodosett detta krav. Den tilltalades process har ju i det fallet påverkats på ett godtyckligt sätt, eftersom han stod åtalad för ett brott som råkat tilldra sig medias uppmärksamhet.²⁷

Att media ska ha rätt att såväl bevaka som informera allmänheten om pågående rättsprocesser följer dock både av yttrandefriheten och av det krav på offentlighet vid rättegång som slås fast i Europakonventionens artikel

²³ Ibidem, s. 233

²⁴ Nowak, s. 285

²⁵ Ibidem, s.303

²⁶ Ibidem, s.285

²⁷ Fenwick och Phillipson, s.173

6:1.²⁸ När det gäller rapportering från och om rättsprocesser måste följaktligen en avvägning göras mellan den enskildes rätt att betraktas som oskyldig, och den yttrandefrihet som följer av artikel 10.

2.5 Europadomstolens rättspraxis

Vid läsningen av följande avsnitt kan det vara värt att hålla i minnet att Europadomstolen avgör fall *in casu*. När domstolen granskar om en inskränkning i yttrandefriheten uppfyllt de krav som ställs i artikel 10:2, görs avvägningen följaktligen mot bakgrund av samtliga fakta i varje enskilt fall. Några definitiva svar på hur avvägningen mellan artiklarna 10 och 6 ska göras kan därför inte ges, men genom att studera vilka parametrar som tillmätts vikt vid bedömningen och analysera argumentationen ger Europadomstolens avgöranden en anvisning om hur området ska behandlas.²⁹ Nedan redovisas de rättsfall från Europadomstolen som får anses som centrala för avvägningen mellan pressfriheten och den enskildes rätt att betraktas som oskyldig.³⁰

2.5.1 Worm mot Österrike³¹

2.5.1.1 Bakgrund

Fallet rörde journalisten Worm som bevakat de processer där Androsch, Österrikes före detta vicekansler och finansminister, åtalats och sedermera dömts för mened och skattebrott. Worm publicerade en rad artiklar under processens gång, där han bland annat skrev att det sedan tidigare varit känt att Androsch skatteplanerat, och att det bevisats att Androsch ljugit på den punkten. Sammanfattningsvis var artiklarna starkt kritiska till Androsch och uttryckte en övertygelse om hans skuld innan domen fallit.

Worm åtalades enligt den österrikiska medielagen för att ha utövat otillåtet inflytande på det straffrättsliga förfarandet mot Androsch. Första instans friade Worm med hänvisning till att artikeln inte hade kunnat påverka

²⁸ Ibidem, s. 285

²⁹ Ibidem, s.303f

³⁰ En närmare beskrivning av hur rättsfallen valts ut återfinns i avsnitt 1.3.

³¹ Europadomstolens dom 1997-08-29

utgången i målet och att det heller inte varit författarens avsikt. Övre instans fällde dock Worm till ansvar. Det behövde inte visas att publiceringen faktiskt påverkat processen; att det förelegat fara för en otillbörlig påverkan var tillräckligt. Invändningen att Worms åsikt varit känd av alla parter, inklusive lekmannadomarna, och att dessa därför inte skulle ha kunnat påverkas av skrivierna godtogs inte. Lekmannadomarna kunde ju tänkas läsa artiklar om sitt fall även i tidningar som de vanligtvis inte tog del av, och då inte fått en heltäckande uppfattning om Worms inställning. Artikeln hade haft en möjlig inverkan på sakens prövning, eftersom i vart fall lekmannadomarna kunde ha påverkats av den. Domstolen fann att Worm haft uppsåt att påverka utgången i målet, och att artikeln inte hade varit ett kritiskt inlägg utan föregripit domstolens avgörande i skuldfrågan.

2.5.1.2 Europadomstolens dom

Worm klagade till Europadomstolen, där han bland annat anförde att hans rätt till yttrandefrihet enligt artikel 10 hade inskränkts på ett konventionsstridigt sätt. Att en inskränkning skett genom lag var ostridigt. Syftet var att upprätthålla respekten för domstols auktoritet och opartiskhet, vilket omfattas av artikel 10:2. Europadomstolen klargjorde här hur begreppen ska tolkas i sammanhanget. Auktoritet innebär att domstolarna ska godtas av allmänheten, som ska känna tilltro till domstolens förmåga att fungera som det rätta forumet vid avgörandet i skuldfrågan. Opertiskhet, frånvaro av förutfattade meningar eller fördomar, är en förutsättning för att den tilltron ska finnas. Att domstolen är opartisk är i sin tur en stor del av dess auktoritet, och begreppen är därför tätt förknippade med varandra.

Med hänvisning till dessa slutsatser konstaterade domstolen att det inte var nödvändigt att ta särskild ställning till regeringens invändning att inskränkningen velat skydda oskyldighetspresumtionen.

I sin proportionalitetsbedömning fastslog domstolen att all rapportering kring ett pågående fall inte kan inskränkas med hänvisning till artikel 10:2. Att det är domstolen som ska avgöra skuldfrågan hindrar inte att saken ska kunna diskuteras allmänt i media och bland allmänheten, såväl före som under rättegången. Rapporteringen får dock inte inkräkta på rättsvisans gång, och ska medverka till att kravet på prövningens offentlighet i artikel 6:1 upprätthålls. Media har alltså en uppgift att rapportera om pågående processer, för att tillgodose allmänhetens rätt att ta del av informationen. I

fall där offentliga personer är inblandade gäller detta i allra högsta grad, och gränserna för vad som kan tillåtas är vidare än för privatpersoner.

Men, poängterade domstolen, även politiker har rätt till en rättvis rättegång inför en opartisk domstol. Det måste journalister komma ihåg, eftersom gränserna för tillåtna kommentarer inte kan utsträckas till yttranden som sannolikt kan komma att påverka en persons möjlighet till en rättvis rättegång, eller underminera allmänhetens förtroende för domstolarna. Det saknar betydelse om påverkan varit avsiktlig eller inte, eftersom den riskerar att undergräva människors förtroende för domstolarna.

Konventionsstaterna har ett visst skönmässigt utrymme vid bedömningen av vilka inskränkningar som krävs för att tillgodose att respekten för domstolen upprätthålls. Även om det finns en relativt samstämmig syn i lagstiftning och praxis bland staterna, menade domstolen att det inte krävs total enhetlighet. Därför kan man inte anföra att domen mot Worm skulle stå i strid med artikel 10 enbart på grund av att den inte skulle ha uppkommit i ett annat rättsystem.

Europadomstolen konstaterade att det funnits en risk att Worms artikel hade kunnat påverka framför allt lekmannadomarna på ett sätt som inte var godtagbart. Man kunde heller inte utesluta att allmänheten vänjer sig vid pseudorättegångar i media, och att det med tiden kan skada allmänhetens förtroende för domstolarna som det rätta forumet för avgörande i skuldfrågan.

Europadomstolen accepterade den österrikiska bedömningen att det inte var nödvändigt att visa att artiklarna faktiskt hade påverkat utgången i målet. Österrike hade agerat korrekt då de strävat efter att upprätthålla förtroendet för domstolarnas auktoritet, och Europadomstolen fann med sju röster mot två att inskränkningarna i yttrandefriheten uppfyllt kraven i artikel 10:2.³²

2.5.1.3 Kommentarer

Slutsatsen av målet blir att Europadomstolen fann det godtagbart att lagstiftningsvägen förbjuda sådana artiklar som kan antas komma att påverka utgången i ett mål, oavsett om det skett uppsåtligen eller inte, eftersom det riskerar att undergräva domstolens auktoritet. I fallet pekar

³²Europadomstolen:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=worm&sessionid=10181029&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

man också ut lekmanndomare som extra känsliga för påverkan. Av utgången i fallet följer att artikel 10 får vika till förmån för artikel 6 när det finns en överhängande sannolikhet för att processen ska påverkas.

2.5.2 Bladet Tromsø och Stensaas mot Norge³³

2.5.2.1 Bakgrund

Upprinnelsen var den rapport som en säljaktsinspektör, Lindberg, skrivit efter en resa med säljaktskeppet Harmoni. Lindberg hävdade i rapporten att det under resan begåtts allvarliga brott mot säljaktsföreskrifterna, och namngav fem av säljägarna som skyldiga. Lindberg intervjuades i tidningen Bladet Tromsø, där han upprepade anklagelserna, dock utan att nämna detaljer eller namnge någon. Besättning bemötte i intervjun Lindbergs påståenden. Eftersom rapporten innehöll anklagelse om brott, hemligstämplades den av uppdragsgivaren, Fiskeridepartementet. Bladet Tromsø hade dock fått ta del av rapporten och publicerade den, och i flertalet artiklar kommenterades händelsen, där även delar av besättningen fick komma till tals.

Fiskeridepartementet uppgav senare att anledningen till hemligstämpeln varit att rapporten ifrågasatts av experter på området. Lindberg hade åberopat falska meriter, och hans bristande kunskap hade enligt departementet lett till att han överreagerat på det han sett. Rapporten var därför inte tillförlitlig. Bladet Tromsø publicerade nya artiklar, och Lindberg höll presskonferens där han visade en film från den aktuella resan, där överträdelser av säljaktsföreskrifterna förekom. Filmen sändes internationellt, och blev mycket omdebatterad.

Besättningen stämde Lindberg och Bladet Tromsø för förtal med begäran om skadestånd och rapporten i vissa delar skulle förklaras ogiltig. Rätten biföll besättningens talan, och ålade svaranden att betala skadestånd. Överklagandet till högre instans avslogs.

2.5.2.2 Europadomstolens dom

Företaget Bladet Tromsø A/S, ansvarigt för utgivningen av tidningen, och

³³ Europadomstolens dom 1999-05-20

Pål Stensaas, chefredaktör, klagade till Europadomstolen och anförde att deras rätt till yttrandefrihet enligt artikel 10 hade kränkts. Regeringen hänvisade till skyddet mot ärekränkning, samt säljägarnas rätt att i enlighet med artikel 6:2 betraktas som oskyldiga innan fällande dom.

Domstolen inledde med att konstatera att även impopulära och förargliga yttranden som väcker anstöt, chockerar eller stör staten och dess invånare skyddas genom artikel 10. Massmedia ska respektera skyddet för den enskildes anseende, men samtidigt har man en plikt att informera och debattera det som är av allmänt intresse och allmänheten i sin tur har rätt att ta del av den informationen. Syftet med rapporteringen hade enligt domstolens mening inte varit att anklaga besättningen för brott, utan att uppmärksamma fiskeridepartementet på hur man skulle kunna förbättra säljägarnas rykte. Säljägarnas rätt att enligt oskyldighetspresumtionen betraktas som oskyldiga var enligt Europadomstolen ett av de intressen som skulle beaktas vid avvägningen.

Rapporten som artiklarna grundade sig på innehöll visserligen allvarliga anklagelser, och tidningen hade publicerat besättningsmedlemmarnas namn. Däremot hade man inte pekat ut någon enskild besättningsmedlem som ansvarig. Eftersom man inte anklagat hela besättningen för brott, eller någon namngiven besättningsmedlem, hade risken för att jägarnas anseende skulle skadas begränsats.

Uppgifternas trovärdighet stärktes av att de hade sin grund i den rapport som Lindberg skrivit på uppdrag av Fiskeridepartementet. Domstolen ansåg inte att tidningen innan de fått kännedom om Lindbergs bristande kompetens haft anledning att ifrågasätta rapportens innehåll. Med anledning av detta fann Europadomstolen ingen anledning att tvivla på att tidningen handlat i god tro vid publiceringen.

Besättningens rätt att skydda sitt anseende, och att i enlighet med Europakonventionen behandlas som oskyldiga tills motsatsen bevisats, var enligt domstolen inte tillräckligt för att rättfärdiga en inskränkning i yttrandefriheten, och inskränkningarna hade därför varit oproportionerliga. Med tretton röster mot fyra fann Europadomstolen därför att artikel 10 hade kränkts.³⁴

³⁴Europadomstolen:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=bladet&sessionid=10181054&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

2.5.2.3 Kommentar

Karol Nowak, juris doktor i processrätt, har kritiserat domstolens resonemang på flera punkter. Han erinrar om att domstolen i flertalet fall funnit att offentliga personer får finna sig i en mer närgången mediegranskning än privatpersoner,³⁵ och privatpersoner, som säljägarna, motsatsvis torde åtnjuta ett starkare skydd. Nowak hänvisar till den norska domstolen som funnit att reportagen varit ärekränkande och att de enkelt kunde identifieras utifrån dem. Europadomstolen fann däremot att någon enskild besättningsmedlem inte blivit utpekad. Nowak menar att hela besättningen faktiskt pekades ut, och den var så pass liten att det var omöjligt för någon att göra sig osynlig. Slutsatsen, att besättningens intresse väjde lätt i jämförelse med tidningens frihet, kritiserar Nowak bland annat med hänsyn till rätten till en rättvis rättegång och oskyldighetspresumtionens krav att betraktas som oskyldig innan saken avgjorts i domstol.³⁶

2.5.3 News Verlags GmbH & CoKG mot Österrike³⁷

2.5.3.1 Bakgrund

News Verlags GmbH & CoKG utgav tidningen News. Där publicerades artiklar om B, en högerextremist som gripits för inblandning i brevbombsattentat mot österrikiska politiker och offentliga personer. B misstänktes för mordförsök och brott mot den så kallade förbudslagen, vilken förbjuder nationalsocialistisk verksamhet. News publicerade ett extranummer och en artikel om brevbombsattentaten, nationalsocialistisk verksamhet och om B. Flera bilder på honom publicerades och han figurerade även på omslaget under rubriken "Gärningsmännens galna värld". Ett senare nummer bar rubriken "Offer och gärningsmän" och visade bilder av offren för brevbombsattentatet samt B. Inne i tidningen fanns en bild på B och en annan misstänkt, och bildtexten insinuerade att de misstänktes för attackerna. Under ytterligare ett foto av B stod att polisundersökningen visat att han tillsammans med R, en annan misstänkt,

³⁵ Se exempelvis *Worm mot Österrike*.

³⁶ Nowak, s.315f

³⁷ Europadomstolens dom 2000-01-11

troligen samarbetat för att organisera brevbombsattentaten.

B yrkade att domstolen skulle ålägga bolaget att helt upphöra med publicering av foton i samband med uttalanden av det slag som förekommit i artiklarna. Första instans biföll begäran då man fann att bildpubliceringen varit en grov kränkning och dessutom stått i strid med oskyldighetspresumtionen. Publiceringsförbudet skulle dock enbart gälla om B utpekades som gärningsman eller om tidningen på annat vis överskred gränserna för objektiv rapportering. Efter B:s överklagande gick Appellationsdomstolen steget längre och förbjöd all bildpublicering av B vid rapportering kring brevbomberna. Beslutet fastställdes av högsta instans, som fann att förbudet inte kränkte yttrandefriheten i artikel 10, eftersom bolaget inte hindrats från att skriva om händelserna, bara från att publicera bilder.

B kom sedermera att frikännas från misshandelsanklagelserna men dömdes för brott mot förbudslagen. Andra tidningar kunde publicera bilder av B från den mycket uppmärksammade rättegången, men inte News. Tidningen dömdes dessutom att betala skadestånd till B då de felaktigt utpekade honom som den ansvarige bakom brevbombsattentaten.

2.5.3.2 Europadomstolens dom

Bolaget klagade till Europadomstolen då de ansåg att förbudet att publicera bilder av B, oavsett innehållet i bildtexten, kränkt deras rätt till yttrandefrihet enligt artikel 10. Efter att ha konstaterat att förbudet medfört en inskränkning, eftersom tidningen publiceringsfrihet hade begränsats fann domstolen att åtgärden varit föreskriven i lag, och syftade till att skydda B mot förtal och kränkning av oskyldighetspresumtionen, vilket svarar mot grunderna ”annans goda namn” och ”domstols auktoritet och opartiskhet” i artikel 10:2. Det senare begreppet ska i sammanhanget anses omfatta skyddet för parts rättigheter, och därigenom oskyldighetspresumtionen.

Var inskränkningen då nödvändig i ett demokratiskt samhälle? Europadomstolen konstaterade att pressen vid sin rapportering ska respektera vissa gränser, och då särskilt ta hänsyn till enskildas privatliv och rykte samt rättskipningen. I ett demokratiskt samhälle tillkommer det dock pressen att informera om händelser av allmänintresse, däribland att rapportera från och kommentera pågående rättegångar, under förutsättning

att de gränser som nämnts ovan respekteras. Sker rapporteringen på ett sådant sätt är den också förenlig med kravet på en offentlig rättegång i artikel 6:1. Rapporteringen får inte innehålla uttalanden som äventyrar en persons rätt till en rättvis rättegång eller undergräver allmänhetens förtroende för domstolarna, och det oavsett om syftet med rapporteringen varit att påverka utgången i målet eller inte. B:s rätt att betraktas som oskyldig enligt artikel 6:2 skulle också vägas in vid avgörandet.

Den nationella domstolen hade ansett att det varit bilden i kombination med bildtexten, och inte bilden i sig, som kränkt oskyldighetspresumtionen. Emellertid hade man ju förbjudit all bildpublicering, oavsett bildtext. Europadomstolen ansåg att det kan vara befogat att förbjuda bildpublicering oavsett bildtext, eftersom även det fall att en bild publiceras med en korrekt bildtext kan innebära att en persons rättigheter inskränks. Emellertid hade den nationella domstolen inte givit någon sådan motivering för sitt beslut, och inte heller hade någon avvägning gjorts mellan B:s intressen och allmänhetens informationsbehov. Skälen för det nationella beslutet var därför relevanta men inte tillräckliga.

Europadomstolen konstaterade att andra tidningar kunnat publicera bilder på B. Det absoluta förbudet att publicera bilder på B, trots att det varit bild tillsammans med bildtext som bedömts som kränkande, hade därför varit oproportionerligt i förhållande till skyddet mot ärekränkning och ett upprätthållande av oskyldighetspresumtionen. Europadomstolens enhälliga slutsats var därför att artikel 10 hade kränkts.³⁸

2.5.3.3 Kommentar

Slutsatsen av Europadomstolens resonemang blir att fotografiet i sig inte rimligtvis kunde ha påverkat rättegången. Ändå förbjöds all publicering av fotografier på B, även om de skulle ha åtföljts av en objektiv och rättvis beskrivning från förfarandet. Förbudet omfattade alltså även rapportering som inte var kränkande, vilket ansågs som oproportionerligt i förhållande till skyddet för B:s intressen.³⁹

³⁸Europadomstolen:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=news%20%7C%20verlags&sessionid=10181054&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

³⁹ Fenwick och Phillipson, s.189

Intressant att notera är att Europadomstolen slår fast att avsikten med rapporteringen inte har någon betydelse för bedömningen av om den är godtagbar eller inte. Istället är det effekterna, såväl de potentiella som de faktiska, som ska undersökas. Nowak anser att det innebär att de krav som ställs på rapporteringar om rättsliga förfaranden har höjts, och att den utpekades ställning därmed har stärkts. Om reportaget riskerar att rätten till en rättvis rättegång påverkas, eller om det skulle kunna undergräva förtroendet för domstolarna, är det alltså inte förenligt med Europakonventionen, oavsett om det varit avsikten eller inte.⁴⁰

2.5.4 Tourancheau och July mot Frankrike⁴¹

2.5.4.1 Bakgrund

July var chefredaktör för tidningen Libération, som publicerade en artikel av Tourancheau om mordet på en flicka i maj 1996. Två personer var vid tiden för publiceringen misstänkta för delaktighet i mordet; den nittonårige mannen B, och hans sjuttonårige flickvän A. Det rättsliga förfarandet var ännu inte avslutat. Artikeln beskrev omständigheterna kring mordet och relationen mellan A och B. Uttalanden som A gjort till polisen och undersökningsdomaren återgavs. Dessutom publicerades uppgifter som B lämnat under förundersökningen, samt i en intervju med Tourancheau. De båda journalisterna åtalades och dömdes för att ha brutit mot 1881 års pressfrihetslag, som förbjuder att material från förundersökningar publiceras före rättegång inför domstol.

2.5.4.2 Europadomstolens dom

Europadomstolen fann att den franska pressfrihetslagen utgjort ett tillräckligt lagstöd för domen mot sökandena, och inskränkningen hade därför stöd i lag. Hade inskränkningen också varit nödvändig i ett demokratiskt samhälle? När artikeln publicerades pågick det rättsliga förfarandet fortfarande. I artikeln uttalades stöd för B: s version av händelseförloppet till nackdel för A. Som minderårig och häktad befann hon sig i en utsatt position och kunde inte bemöta de uppgifter som B lämnat. De

⁴⁰ Nowak, s. 321f

⁴¹ Europadomstolens dom 2005-11-24

franska domstolarna hade poängterat den skada som artikeln kunde medföra för de båda misstänkta, deras rätt att betraktas som oskyldiga, samt respekten för domstolens auktoritet och opartiskhet. Beträffande det senare anförde domstolen att man måste ta hänsyn till den påverkan som artikeln kunde ha på den lekmannajury som eventuellt skulle delta i prövningen av åtalet mot de båda misstänkta. Europadomstolen fann att dessa intressen var så starka att de vägde tyngre än intresset av att förmedla information om ett pågående rättsligt förfarande. Europadomstolen fann därför med fyra röster mot tre att artikel 10 inte hade kränkts.⁴²

2.5.4.3 Kommentar

Detta avgörande bekräftar de slutsatser vartill domstolen tidigare kommit angående statens möjlighet att lagstiftningsvägen förbjuda publicering som riskerar att påverka utgången i ett straffrättsligt förfarande. Här utgjorde lagstiftning som förhindrade att uppgifter från förundersökning spreds innan de offentliggjorts i rättegång en legitim inskränkning i yttrandefriheten. Det poängterades att reglerna syftade till att bevara domstolens auktoritet och opartiskhet, och även skydda de misstänkta rätt att presumeras vara oskyldiga.

2.6 Slutsatser av Europadomstolens praxis

I det följande redovisas vilka slutsatser som kan dras utifrån de ovanstående rättsfallen när det gäller att bedöma på vilka grunder en inskränkning kan göras med hänsyn till oskyldighetspresumtionen, vilka parametrar som tillmäts vikt vid bedömningen och vilka krav som kan ställas på pressens rapportering. Slutligen undersöks hypotesen att en talan riktad mot medierapportering grundad på artikel 6 skulle medföra ett ökat skydd för den enskilde.

⁴²Europadomstolen:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionSimilar=10181054&skin=hudoc-en&action=similar&portal=hbkm&item=2&similar=frenchjudgement>. 2007-05-05

2.6.1 Oskyldighetspresumtionen kan motivera inskränkningar i pressfriheten

I samtliga mål som redovisats ovan finner Europadomstolen, mer eller mindre uttalat, att oskyldighetspresumtionen kan utgöra skäl för inskränkningar i pressfriheten. Då sökandena i samtliga fall grundat sin talan på artikel 10, måste domstolen undersöka om inskränkningen varit godtagbar enligt artikelns andra punkt. När staten rättfärdigar sin åtgärd utifrån oskyldighetspresumtionen, blir domstolens uppgift således att se huruvida den kan hänföras till något av de uppställda målen.

I *Worm* ansåg domstolen att det inte var nödvändigt att uttala sig separat om regeringens invändning att man velat skydda oskyldighetspresumtionen, och hänvisade till slutsatserna om auktoritet och opartiskhet; att allmänheten ska acceptera domstolarna, och känna förtroende för dem som det rätta forumet för att avgöra skuldfrågan. Att domstolen är opartisk, det vill säga inte har några förutfattade meningar eller fördomar, är en förutsättning för att allmänheten ska kunna ha den tilltron.

Detta torde kunna tolkas som att domstolen ansåg att respekten för dessa två begrepp även innefattade den enskildes rätt att betraktas som oskyldig. I linje med det hävdar Nowak att auktoritet och opartiskhet har ett samband med oskyldighetspresumtionen, eftersom ett krav för att den ska kunna garanteras är att domstolens avgöranden respekteras.⁴³ Av respekten för opartiskheten torde följande att media inte heller ska försöka påverka domstolens beslut.

I *News* slår domstolen fast att B:s rätt att enligt artikel 6:2 betraktas som oskyldig måste vägas in vid bedömningen om inskränkningens konventionsenlighet. Vidare konstaterar man att skyddet för parts rättigheter generellt sett omfattas av begreppen auktoritet och opartiskhet, vilket Nowak tolkat som att även oskyldighetspresumtionen ryms däri, då den skyddar en av parterna i ett rättsligt förfarande.⁴⁴

I *Bladet Tromsø och Stensaas* vidgick Europadomstolen att oskyldighetspresumtionen skulle vägas in vid bedömningen. Man gjorde dock ingen närmare precisering av vilken roll den spelade i avvägningen. När domstolen slutligen konstaterade att säljägarnas intresse av att skydda sitt anseende inte berättigade inskränkningen, menar jag att det skulle det

⁴³ Nowak, s. 308

⁴⁴ Ibidem, s. 321

kunna tolkas som att oskyldighetspresumtionen i det fallet betraktades som en del av grunden ”annans rykte och rättigheter”. Måhända hade bedömningen blivit en annan om staten dessutom hänvisat till respekten för domstols auktoritet och opartiskhet, vilket närmare undersöks i avsnitt 2.6.2.

I *Tourancheau och July* hade inskränkningen rättfärdigats med hänsyn till oskyldighetspresumtionen samt domstols auktoritet och opartiskhet. Där tog Europadomstolen fasta på de senare begreppen när man konstaterade att den påverkan som artikeln i fråga kunde ha på jurymedlemmarna måste beaktas. Även detta fall visar hur oskyldighetspresumtionen kan ses som en del av domstols auktoritet och opartiskhet. Artikeln var inte godtagbar eftersom den hade kunnat göra intryck på jurymedlemmarnas bedömning, och därmed påverkat deras opartiskhet. Opertiskhet ska ju som ovan nämnts bland annat tolkas som frånvaron av förutfattade meningar, och ett dömande organ som på förhand bildat sig en uppfattning om den tilltalades skuld är inte förenligt med rätten att betraktas som oskyldig.

Sammanfattningsvis kan oskyldighetspresumtionen således rättfärdiga inskränkningar enligt artikel 10:2 under punkterna ”annans rykte och rättigheter” samt ”domstols auktoritet och opartiskhet”.⁴⁵

2.6.2 Påtagligt hot mot ett förfarandes rättssäkerhet?

När Europadomstolen avgör om en åtgärd mot en publicering varit berättigad, är en parameter som vägs in i vilken grad staten agerat för att artikeln i fråga utgjort ett påtagligt hot mot ett förfarandes rättssäkerhet. Om staten velat ingripa mot något som konkret sätter processens rättvisa på spel tenderar Europadomstolen i regel att acceptera statens bedömning, om den inte är klart oproportionerlig. Syftar statens inskränkningar istället till att skydda domstolens auktoritet i mer allmänna termer finner domstolen oftare att den utgjort ett brott mot artikel 10.⁴⁶ Detta kan exempelvis vara fallet då man ingripit till skydd för en rättsprocess som varit vilande.⁴⁷ Avgörande

⁴⁵ Fenwick och Phillipson, s. 194

⁴⁶ Ibidem, s.182

⁴⁷ Se *Sunday Times mot Förenade Konungariket*, Europadomstolens dom 1979-04-26, där en inskränkning som gjorts för att skydda en vilande process bedömdes som stridande mot artikel 10.

skulle därmed vara att det i det första fallet är fråga om en klar avvägning mellan två starka rättigheter, i och med att den enskildes rättigheter enligt artikel 6 sätts på spel, medan det inte finns något lika starkt intresse som står mot yttrandefriheten i det andra fallet.

Fenwick och Phillipson anser att resonemanget stöds av domstolens ställningstagande i *Worm*. Där ingrep staten mot en artikel som definitivt utgjorde ett hot mot den utpekades process, med hänvisning till att artikeln där Worm skuldbelagt Androsch hade gjort det svårt att garantera domstolens opartiskhet. Hänsynen till hans rätt till en rättvis rättegång gjorde det följaktligen berättigat att ingripa.⁴⁸ I *News* bedömdes däremot den ifrågasatta bildpubliceringen endast kunna ha haft en mycket begränsad inverkan på förfarandet, medan inskränkningen i bolagets rätt att publicera bedömdes som väldigt långtgående. Den var följaktligen oproportionerlig och därmed godtog inte statens inskränkning.⁴⁹

Varför vann då inte säljägarnas rätt att betraktas som oskyldiga i *Bladet Tromsø och Stensaas* Europadomstolens bifall? I enlighet med det resonemang som förts ovan skulle kunna hävdas att inskränkningen i det fallet inte var avsedd att skydda säljägarnas rättigheter i en konkret process. Inskränkningen hade gjorts innan de stod åtalade eller formellt var misstänkta för brott. Staten och Europadomstolen var överens om att oskyldighetspresumtionen gav dem rätt att betraktas som oskyldiga innan dom meddelats. Inskränkningen kan dock likaväl ses som ett led att skydda säljägarna mot ärekränkning, vilket liksom oskyldighetspresumtionen kan hänföras till den av domstolen återopade punkten ”annans rykte och rättigheter” under 10:2. Domstolens uttalande att säljägarnas intresse att skydda sitt anseende inte varit tillräcklig grund för att rättfärdiga inskränkningen, tyder på att de ansett att det rör sig om skydd mot ärekränkning. Detta aktualiserar snarare skyddet för privat- och familjeliv i Europakonventionens artikel 8.

Fenwick och Phillipson beskriver en intressant tolkningsmodell för hur en konflikt mellan artikel 10 och artikel 8 ska hanteras. Båda artiklarna innehåller en andra punkt, där det stadgas under vilka omständigheter rättigheterna kan inskränkas. Det medför, anser Fenwick och Phillipson, att domstolen behandlar de två rättigheterna som potentiellt likvärdiga, och

⁴⁸ Fenwick och Phillipson, s.187

⁴⁹ *Ibidem*, s.189f

därefter väger dem mot varandra. Ingen rättighet ges automatiskt företräde framför den andra. När det istället är fråga om en rättighet som i princip saknar undantag, som artikel 6, och det föreligger ett konkret hot mot den, ges artikel 6 företräde.⁵⁰ Att invända mot en publicering med grund i artikel 6 skulle därför vara förmånligare. Detta skulle kunna vara en förklaring till varför säljägarnas rätt att betraktas som oskyldiga åsidosattes i fallet. Ytterligare effekter av resonemanget beskrivs nedan i avsnitt 2.6.6

2.6.3 Syftet med rapporteringen saknar betydelse

I såväl *Worm* som *News* klargör domstolen att det inte har någon betydelse vilket syfte tidningen haft med sin rapportering. För att ingripa mot en artikel måste det alltså inte visas att publiceringen i fråga haft som mål att påverka förfarandet negativt, exempelvis genom att föregripa domstolens bedömning i skuldfrågan och ensidigt argumentera för att den misstänkte/tilltalade är skyldig. I *Bladet Tromsø*, som avdömdes efter *Worm* men före *News*, väger domstolen dock in tidningens syfte vid bedömningen. Detta kan ses som ett exempel på den inte alltid konsekventa hållning som Europadomstolen intagit i yttrandefrihetsmål. Men anledningen kan möjligen också stå att finna i den skillnad mellan målen som beskrivits i föregående avsnitt.

Om man antar att *News* bäst speglar bäst speglar Europadomstolens uppfattning, då det bekräftar tidigare slutsatser och dessutom är det senast avgjorda fallet, torde vi kunna sluta oss till uppfattningen att syftet bakom en publicering inte ska vägas in vid bedömningen om den är godtagbar eller inte.

2.6.4 Inget krav på faktisk inverkan på förfarandet

Syftet med rapporteringen ska följaktligen inte beaktas, utan det är effekterna av en ifrågasatt publicering som ska granskas. I *Worm* undvek domstolen uttryckligen att uttala sig i frågan huruvida processen faktiskt påverkats av artikeln, och man tog inte hänsyn till om den österrikiska lagen

⁵⁰ Ibidem, s.193

borde ha beaktat den aspekten. Fenwick och Phillipson tolkar det som att Europadomstolen därigenom klargjort att något faktiskt brott mot artikel 6, eller åtminstone en väldigt stark sannolikhet att en kränkning mot artikeln skett, inte behöver visas för att rättfärdiga en inskränkning enligt 10:2. När det finns en påtaglig sannolikhet att förfarandet kan påverkas ges alltså rättigheterna i artikel 6 företräde framför yttrandefriheten.⁵¹

Att det inte måste visas att förfarandet faktiskt har påverkats stöds av de avgöranden där någon process inte ägt rum, och domstolen ändå funnit att brott mot artikel 6:2 förelegat. I fallet *Allenet de Ribemont mot Frankrike*⁵² avskrevs misstankarna mot den man som av polischefer utpekats som delaktig i ett mord, och ingen rättegång kom att hållas. Talan grundades på det potentiella brott som begåtts mot artikel 6:2 för det fall att en rättegång verkligen skulle ha ägt rum, vilket accepterades av Strasbourg.⁵³ Här kan dock erinras om att det var högt uppsatta offentliga tjänstemän som gjorde uttalandena, och vilka ställning medför att deras uppfattningar riskerar att påverka bedömningen i skuldfrågan eller allmänhetens åsikt i särskilt hög grad. De måste därför uttala sig sakligt i fallet och inte föregripa skuldfrågan.⁵⁴ Att det skulle ha fått samma effekt om en journalist gjort uttalandena för det fall att saken inte gått till rättslig prövning kan därför ifrågasättas.

2.6.5 Gränsen för tillåtna yttranden

Att yttranden inte får förekomma som kan ”antas komma att påverka” en persons rätt till en rättvis rättegång uttrycktes i *Worm*. Det är naturligtvis inte enkelt att ge ett entydigt svar på under vilka omständigheter ett visst yttrande kan anses ha en sådan inverkan. I engelsk rätt har det tolkats som ”more likely than not”; om det är mer sannolikt att rapporteringen har kunnat påverka än att den inte har det, är den inte tillåten. Om vi ser till förhållandena i *Worm*, där domstolen fann att yttrandena hade kunnat inverka på i vart fall lekmannadomarna, framkommer enligt min mening

⁵¹ Ibidem, s. 187

⁵² Dom 1995-02-19

⁵³ Fenwick och Phillipson, s.190

⁵⁴ Nowak, s.302

några hållpunkter. Journalisten var insatt i fallet, hade ingående bevakat processerna och ansågs enligt den österrikiska domstolen som en auktoritet på området. Därmed kan det också antas att hans åsikter för omvärlden måste ha framstått som särskilt välgrundade, och att de klara uttalanden om skuld som förekom i artiklarna därmed fått större genomslagskraft. Att lekmannadomare skulle delta i bedömningen av åtalet är ytterligare en avgörande faktor, eftersom de ansågs ha särskilt svårt att förhålla sig opåverkade till sådan rapportering. Att uttalandena publicerats hade alltså gjort det svårt att garantera att domstolen inte tagit intryck av dem, vilket i sin tur satte opartiskheten på spel.

Kan det då förekomma uttalanden om skuld som inte kan antas påverka en persons möjligheter till en rättvis prövning? Med hänsyn till oskyldighetspresumtionen torde svaret enligt min mening bli nej, i vart fall om det rör sig om kategoriska uttalanden om skuld, det vill säga att subjektivt argumentera för att den tilltalade eller misstänkte är skyldig. Så var fallet i *Worm*. Att däremot informera om misstankar, beskriva vad åklagaren anfört och liknande skulle då inte höra till den kategorin.

Europadomstolen gick dock inte in på den intressanta frågan huruvida annan mer objektiv rapportering hade kunnat läka skadan som *Worms* artikel åsamkat. Antingen ansåg domstolen att det låg utanför den bedömning man hade att göra, eller så var det faktum att artikeln innehöll ett föregripande av skuldfrågan som riskerade att påverka processen helt enkelt tillräckligt, och att det därför var berättigat att förbjuda den oavsett om den totala mediebevakningen varit balanserad. Inte heller kommenterades vilka åtgärder från exempelvis rättens ordförande som kunnat läka en möjlig otillbörlig påverkan på lekmannadomarna. Om de nationella domstolarna inte ingripit mot artiklarna, hade Europadomstolen måhända sett det som påkallat att utreda hur den tilltalades intresse av att betraktas som oskyldig tillgodosetts på annat sätt.

Slutligen kan ett principiellt viktigt konstaterande göras utifrån såväl *Worm* som *News* och *Tourancheau och July*. När Europadomstolen inskränker yttrandefriheten till förmån för rätten till en rättvis rättegång på grund av medierapportering, erkänner man utgångspunkten att uttalanden i media potentiellt kan påverka ett rättsligt förfarande.⁵⁵ Det är en bekräftelse av det

⁵⁵ *Ibidem*, s. 193f

faktum att domstolen inte kan verka i ett vakuum, och att staten därför måste vara uppmärksam på vilka uppgifter som förekommer kring en rättegång för att säkerställa att oskyldighetspresumtionen respekteras.

2.6.6 Talan grundad på artikel 6- större skydd för individen?

Fenwick och Phillipson argumenterar för att ställningstagandet i *News* måhända blivit ett annat om de österrikiska instanserna inte bifallit publiceringsförbudet, och B istället vänt sig till Europadomstolen och hävdade att hans rätt att betraktas som oskyldig kränkts. De hävdar att B troligen skulle ha vunnit framgång med sin klagan, i vart fall om det hade funnits en verklig risk att oskyldighetspresumtionen undergrävts. De stödjer sig på utgången i fallet *Allenet de Ribemont*. När Europadomstolen där väl slagit fast att uttalandet att *Allenet de Ribemont* var anstiftare till mordet hade stått i strid med oskyldighetspresumtionen, var saken avgjord till sökandens förmån. Anledningen var att artikel 6, med undantag från begränsningar i förhandlingsoffentligheten, inte innehåller några inskränkingsgrunder.

Vid en bedömning enligt artikel 10 följer domstolen artikelns struktur där yttrandefriheten är huvudregel och hänsyn till rättskipningen undantaget därifrån. Det blir därför fråga om en avvägning mellan två motstående intressen. Om klagan däremot grundar sig på artikel 6 kan, som i föregående stycke nämnts, en sådan avvägning inte göras förutom beträffande förhandlingsoffentligheten. Domstolens uppgift blir då enbart att utifrån omständigheterna i målet ta ställning till huruvida medias rapportering hade kunnat ge upphov till ett brott mot artikel 6. Det blir således inte fråga om någon intresseavvägning. Om domstolen finner att en publicering kunnat föranleda en verklig kränkning av artikel 6, måste den i princip finna att yttrandefriheten inte kränkts.

Enligt Fenwick och Phillipson stöds resonemanget av domstolens uttalande i *Worm*; att gränserna för tillåtna kommentarer inte får utsträckas till uttalanden som kan antas komma att påverka en persons möjligheter att få en rättvis prövning, oavsett om det varit avsikten eller inte. Alltså: om ett yttrande kränker oskyldighetspresumtionen medför hänsynen till en rättvis

rättegång att yttrandet inte kan tillåtas.⁵⁶

Sammanfattningsvis: om en konflikt mellan yttrandefriheten och rätten till en rättvis rättegång prövas som ett brott mot artikel 6, har konventionen inte som utgångspunkt att de två intressena är presumtivt jämlika och kan vägas mot varandra. Artikel 6 ges företräde om en persons rätt till en rättvis rättegång är i fara, eftersom artikeln inte innehåller några undantag. Domstolen har heller inte visat någon tendens att se någon underförstådd proportionalitetsbedömning i artikel 6 när den står i konflikt med artikel 10.⁵⁷

2.6.7 Vilka åtgärder måste staten vidta för att skydda artikel 6-rättigheterna?

Konventionsstaterna har ett visst skönsmässigt utrymme när den bedömer vilka inskränkningar som krävs för att tillgodose att respekten för domstolen upprätthålls, och ingen total enighet bland staterna krävs.

Men om staten tillåter rapportering som kan antas påverka förfarandet, och inte vidtar åtgärder så att den potentiella orättvisan kan undanröjas, kan det resultera i att såväl artikel 6:1 som 6:2 kränks.⁵⁸ Med anledning av att Europadomstolen inte klart uttalat hur den skadliga effekten av rapportering skulle kunna läkas för det fall att publiceringen inte förbjuds, måste det därför anses som oklart vilka andra åtgärder som i sådana fall krävs från staterna. Som ovan nämnts måste inte alla stater ha exakt likartade bestämmelser för att tillse att respekten för domstols auktoritet upprätthålls. Att inte uppställa reglering för att beivra föregripande av skuldfrågan i media, när det kan antas inverka på processen, kan enligt min mening inte anses som förenligt med de skyldigheter staten har gentemot enskilda för att skydda deras rätt till en rättvis rättegång i allmänhet, och rätt att betraktas som oskyldiga i synnerhet.

⁵⁶ Ibidem, s.190ff

⁵⁷ Ibidem, s.193f

⁵⁸ Fenwick och Phillipson, s. 279f

3 Svensk pressfrihet och inskränkningar till skydd för individen

3.1 Tryckfrihetsförordningen

Skyddet för yttranden i tryckt form, och regler kring hur dessa får användas återfinns i Tryckfrihetsförordningen, vilken utgör en del av Sveriges grundlag. Som tryckta skrifter räknas tidningar, böcker, flygblad affischer och alla andra skrifter som framställs genom tryckning.⁵⁹

Sveriges långa tradition av tryckfrihet sträcker sig tillbaka till den första TF från 1766. Efter England var Sverige det andra landet att avskaffa censuren, och det första att ge tryckfriheten grundlagsskydd.⁶⁰

Inskränkningar i tryckfriheten på grund av att den missbrukats får som huvudregel endast ske efter publicering, vilket förbjuder censur. Inskränkningen ska vidare ske genom beslut i allmän domstol och med grund i den brottskatalog som uppställts i TF.⁶¹

3.1.1 Förtal som tryckfrihetsbrott

När en individ utpekats som brottslig, exempelvis genom uttalanden om en misstänkts skuld, aktualiseras bestämmelserna om förtal. Av TF 7:4 följer att ett antal gärningar ska anses som tryckfrihetsbrott, om de begås genom tryckt skrift och är straffbara enligt lag. Däri ingår förtal och grovt förtal, som de uttrycks i BrB 5:1 och 5:2.⁶² Härigenom uttrycks kravet på dubbel kriminalisering, vilket gör det svårare för lagstiftaren att inskränka tryckfriheten än att utvidga den, eftersom en inskränkning av det straffbara området endast kräver ändring i allmän lag, medan det för att införa nya tryckfrihetsbrott krävs ändringar i TF.⁶³

⁵⁹ Strömberg, Håkan och Axberger, Hans-Gunnar: Yttrandefrihetsrätt, Studentlitteratur 2004, s. 9

⁶⁰ Ibidem, s. 13f

⁶¹ Ibidem, s. 16

⁶² K BrB, 5:21

⁶³ Strömberg och Axberger, s. 66

Enligt BrB 5:1 ska den dömas för förtal som utpekar annan som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller annars lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Dock ska inte dömas till ansvar om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken, och han visar att uppgiften var sann eller han hade skälig grund för den.⁶⁴

Ett krav är att den som utpekats måste kunna identifieras, på så vis att någon annan än personen själv ska förstå vem som åsyftas. Däremot måste inte alla som tar del av uttalandet ha insett det. När det bedöms hur stor skada den utpekade lidit är det däremot av betydelse i vilken grad uppgiften spritts.⁶⁵

Huvudpunkten i förtalsbestämmelsen är att det ska ha funnits en risk för att den utpekade utsatts för andras missaktning, t.ex. genom att personen pekats ut som brottslig. Det är därmed inte nödvändigt att bevisa att utpekandet faktiskt fått en sådan effekt, utan endast risken är tillräcklig.⁶⁶

3.1.1.1 Att utpeka någon som brottslig

Att utpeka någon som brottslig föranleder inte automatiskt straffansvar för förtal. Det centrala är att yttrandet ska anses vara nedsättande för den utpekade, vilket en beskyllning för brott numera - i motsats till i äldre rätt - inte alltid anses vara. Emellertid är det dock så i regel, men avgörande är värderingarna i den utpekades egen krets, och vilken typ av brottslighet det var fråga om.⁶⁷ Lindrigare trafikförseelser gavs i förarbetena som exempel på brott som normalt inte anses ha nedsättande verkan på den beskylldes anseende.⁶⁸ Hur är då fallet om personen inte ännu blivit dömd? Att referera en dom i linje med den legitima nyhetsförmedlingen anses kunna godtas, liksom det i relativt stor utsträckning måste vara tillåtet att i varnande syfte fästa allmänhetens uppmärksamhet på att någon är misstänkt för ett brott.⁶⁹

⁶⁴ K BrB I, 5:8

⁶⁵ Strömberg och Axberger, s.75

⁶⁶ K BrB I, 5:9

⁶⁷ Ibidem. 5: 12

⁶⁸ Axberger, Hans Gunnar: Tryckfrihetens gränser, Liber förlag 1984, s. 233

⁶⁹ K BrB I, 5: 19

3.1.1.2 Ansvarsfrihetsgrunderna

I förtalsparagrafens andra stycke återfinns en regel som inskränker det straffbara området. Trots att man lämnat en kränkande uppgift kan man gå fri från ansvar om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken. Ansvarsfriheten förutsätter dock att man därutöver kan visa att uppgiften var sann, eller att det fanns skälig grund för den.⁷⁰

Huvudregeln är alltså att sanningsbevisning inte är tillåten. Först måste prövas om det varit försvarligt att uppgiften lämnades, och kan det inte göras är yttrandet straffbart, oavsett hur sant det är.⁷¹ Försvarlighetsbedömningen görs med ledning i vilken typ av uppgift det varit fråga om, syftet med publiceringen och i vilket sammanhang den publicerats. Om det med grund i de omständigheterna anses ha funnits ett allmänt intresse av att publicera, vilket väger tyngre än hänsynen till den utpekade, ses publiceringen som försvarlig. Allmänt gäller att offentliga personer får finna sig i mer ingående granskning, i synnerhet när det gäller hur de hanterar sin tjänsteutövning.

Ansaret för att visa att uppgiften är sann, eller att skälig grund förelegat ligger på den åtalade, alltså en omvänd bevisbörda.⁷² Frågan om uppgiften är sann blir sällan föremål för tolkning. När kravet på skälig grund undersöks, ser man till om tidningen vidtagit skäliga åtgärder för att kontrollera uppgiften. Då ska de omständigheter som pressen arbetar under, med stora krav på snabb nyhetsförmedling, tas med i bedömningen. Eftersom publicerat material ofta får stor spridning, ska även de krav som rättmätigt kan ställas på journalisterna som yrkeskår beaktas.⁷³ Det är inte fråga om att bevisa huruvida uppgiftslämnaren själv ansett att han haft skälig grund, utan om han hade vetskap om sådana uppgifter som objektivt sett kan anses ha varit det.⁷⁴

Ansvarig för tryckfrihetsbrott som begås genom periodisk skrift är i första

⁷⁰ Strömberg och Axberger, s.76

⁷¹ K BrB I, 5:16f

⁷² Strömberg och Axberger, s.76f

⁷³ SOU 1953:14, s.203

⁷⁴ K BrB I, 5: 23

hand den ansvarige utgivaren, enligt TF 8:2. Artikelförfattarna, eller de som på annat sätt medverkat till det skrivna kan inte dömas till ansvar. Detta ensamansvar är en eftergift till yttrandefriheten, eftersom man ansåg att ett personligt ansvar skall verka hämmande på den.⁷⁵

TF 8:12 innehåller den så kallade uppsåtspresumtionen. Den som är ansvarig för skriften förväntas känna till vad som publiceras däri, och att det förts in med personens ”vetskap och vilja”. Någon vanlig straffrättslig uppsåtsbedömning görs inte.⁷⁶

3.1.2 Något om rättspraxis

Förtal faller endast under allmänt åtal om målsäganden angett brottet och Justitiekanslern, som är ensam åklagare i tryckfrihetsmål, anser att ett åtal är motiverat utifrån allmänt intresse. JK får in en stor mängd anmälningar, men ytterst få leder till allmänt åtal. Det innebär att den absoluta majoriteten förtalsmål drivs av målsäganden med hjälp av advokat.⁷⁷ För en enskild är det ett riskabelt projekt stämma en tidning, eller dess ansvarige utgivare. Domstolsprocesser är ofta långdragna, och man riskerar vid en förlust att få stå för motpartens rättegångskostnader. Av de cirka tio tryckfrihetsmål beträffande förtal som avgörs årligen vinner målsäganden så sällan som var tredje eller var fjärde gång.⁷⁸

I tryckfrihetsmål besvarar en lekmanjury rättens fråga om brott mot den i målet aktuella bestämmelsen föreligger eller ej, om inte båda parter avböjt jurymedverkan. Om juryn svarar nekande, innebär det en friande dom. Anser den däremot att brott begåtts, ska rätten obunden av juryns åsikt bedöma åtalet. Ett friande juryutlåtande är bindande även för högre rätt, och överklagande är därför möjligt endast om jury inte medverkat eller om de fällt.⁷⁹ Eftersom juryn friar i långt fler fall än den fäller⁸⁰, når inte många fall HD och får prejudikatvärde. Det har dock hävdats att processordningen

⁷⁵ K BrB I, 5:21f

⁷⁶ Strömberg och Axberger, s.66

⁷⁷ Ibidem, s.77

⁷⁸ Cars, Thorsten: Pressetiken i praktiken – en översikt av PO/PON: s praxis, Allmänna förlaget 1991, s. 11f

⁷⁹ Ibidem, s.97ff

⁸⁰ Enligt TF 1:4 ska juryn hålla i minnet att i tvivelsmål hellre fria än fälla.

är ett uttryck för viljan att undvika just prejudikatbildning, eftersom det skulle vara skadligt för tryckfriheten.⁸¹ Detta skulle tyda på att praxis inte är tänkt som rättskälla. Även om hovrättsdomar inte är prejudicerande får de anses ha ett visst värde, men det kan även vara värdefullt att studera underrättspraxis, i vart fall för att få en bild av hur reglerna fungerar i praktiken.⁸²

Uppgifter i media att en person har utfört en straffbar gärning, även innan han dömts för det, uppfyller kravet att någon utpekats som brottslig. Det är emellertid de nästföljande stegen som blir problematiska i den utpekandes strävan att få till stånd en fällande dom. Om det rör sig om uppmärksammade brottmål, anses försvarlighetskravet i princip alltid uppfyllt, även när den misstänkte är en tidigare okänd individ. Avgörande blir istället sanningsbeviset. Att uppgiften är sann kan som huvudregel inte beläggas förrän fällande dom föreligger.⁸³ Någon sådan behövs däremot inte alltid för att tidningen ska ha ansetts haft skälig grund, vilket belyses av rättsfallen nedan.

3.1.2.1 ”Plastfabrikörerna” mot Expressen⁸⁴

I en rad artiklar från september 1974 till november 1976 granskade tidningen Expressen en affärsverksamhet som drivits av A och B, och som lett till konkurs.⁸⁵ Efter att B stämt tidningen kom fyra av artiklarna under prövning för förtal. I tre av fallen fann TR att utredningen i målet visat att uppgifterna varit sanna, eller i vart fall haft skälig grund. I den fjärde artikeln stod bland annat att A och B, båda namngivna, begick gäldenärsbrott under tiden som plastfabrikörer, vilket en årslång utredning visat, och att åtal nu hade väckts för vårdslöshet mot borgenärer och bokföringsbrott.

TR slog fast att detta inneburit ett utpekande av B som brottslig. Dock var

⁸¹ SOU 1983:70, s.78

⁸² Axberger 1984, s.245f

⁸³ Så var fallet i äldre rätt, se Cars, Thorsten och Danowsky, Peter: Pressen inför rätta - Tryckfrihetspraxis 1970-1981, Norstedts 1982 s. 256, som i anslutning refererar publicitetsregel 14 där föregripande av skuldfrågan förbjuds.

⁸⁴ Stockholms TR avd. 8, 1980-05-16, DB 27

⁸⁵ Cars och Danowsky, s. 140ff

det i fallet ostridigt att B åtalats såsom tidningen påstått, att Ljungby tingsrätt dömt honom för brotten samt att Göta hovrätt sedermera ändrat domen och lämnat talan utan bifall. Det var alltså klarlagt genom hovrättens dom att B inte begått de brott som tidningen utpekade honom för. Det måste emellertid anses, fortsatte tingsrätten, att Expressen på grund av åklagarens talan haft skälig grund för uppgifterna i fråga. Något omvänt finner tingsrätten därpå att det varit försvarligt att publicera uppgifterna och att namnge B eftersom verksamheten finansierades delvis med allmänna medel vilket medförde ett allmänt intresse av att saken belystes. B:s ställning som en relativt offentlig person, samt det faktum att han redan namngivits av andra tidningar vägdes också in. Talan ogillades.⁸⁶

3.1.2.2 "Mr X" mot Expressen⁸⁷

Bakgrunden var en serie artiklar publicerade i Expressen där en affärsman, omtalad som Mr X men även namngiven, utpekades som skattesmitare och utpressare. Efter juryns beslut att de utgjort förtal kom tre av 86 textavsnitt under prövning av tingsrätten, som friade ett men fann att grovt förtal förelåg i två fall. Skadestånd på 10 000 kr utdömdes och parterna fick bära sina egna rättegångskostnader.⁸⁸

Svea hovrätt ändrade domen genom att ogilla en av punkterna, men fastställde skadeståndet. Hovrätten fastslog att anledningen till artiklarna varit den förundersökning om skatte- och gäldenärsbrott som inletts mot X, under vilken han anhållits och under en period belagts med reseförbud. Att granska den ekonomiska brottsligheten i samhället, där handlingarna kunde sägas ingå, hade enligt hovrätten sådant allmänt intresse att det kunde anses försvarligt att lämna nedsättande uppgifter om inblandade, i vart fall om de varit sanna eller haft skälig grund.

I det textavsnitt där rätten friade skrevs att X gömt undan miljonvinster för skattemyndigheterna, och att X borde stå som symbol för denna nya typ av brottslighet. Detta hade inneburit att han utpekats som brottslig. Hovrätten ansåg att det inte var visat i målet att den utpekade begått de gärningar som tidningen tillskrivit honom. Däremot, menade hovrätten, hade det framgått genom vittnesförhören att tidningen ägnat åtskillig tid och möda åt att få en

⁸⁶ Ibidem, s.142ff

⁸⁷ Stockholms TR avd. 8, 1976-07-07, DB 24, samt Svea Hovrätt 1976-11-30 DB 2:159

⁸⁸ Cars och Danowsky, s.192ff

så fullständig bild som möjligt av X affärstransaktioner och mellanhavanden med myndigheterna. Dessutom ansåg hovrätten att de åtgärder som vidtagits mot X under förundersökningen hade kunnat ge tidningen visst stöd för att hans agerande vid en juridisk bedömning framstått som brottsligt. Med hänsyn till det, samt vad som annars var känt om X förhållanden vid tiden för publiceringen, fann hovrätten att tidningen haft skälig grund för att utpeka X som brottslig.⁸⁹ Domen överklagades av båda parter men HD meddelade inte prövningstillstånd.⁹⁰

3.1.2.3 "Lasermannen" mot Aftonbladet

Åtalet gällde en artikel i juni 1995 där mannen som blivit känd under namnet Lasermannen utpekades som skyldig för det ouppklarade mordet på en kvinna i Tyskland 1992. Tidningens förstasida bar rubriken 'Lasermannen sköt ihjäl kvinna' jämte en bild på mannen där han namngavs. Redan rubriken innebar ett utpekande, ansåg rätten, eftersom mannen blivit känd under det namnet. Innehållet fick uppfattas som att tidningen lämnat en faktauppgift med betydelsen att käranden mördat kvinnan. Citattecknen var inte nog för att visa att uppgiften var kontroversiell och inte representerade tidningens uppfattning, och tingsrätten fann att "Lasermannen" genom rubriken utpekats som skyldig till ett allvarligt brott. Med hänsyn till kärandens bakgrund ansågs omständigheter kring honom ha ett stort allmänintresse, och detta tillsammans med nyhetsvärdet att han ännu en gång skulle förhöras angående mordet medförde att det var försvarligt att publicera uppgiften.

I målet hade varken påståtts eller än mindre visats att käranden gjort sig skyldig till mordet han utpekats för. Inte heller hade han dömts eller åtalats för gärningen, och uppgiften kunde därför inte anses som sann. Av vittnesförhör hade framkommit att tysk polis och åklagare haft misstankar om hans skuld, men det var också visat att käranden vid publiceringstillfället endast hörts upplysningsvis. Först långt därefter delgavs han misstanke om mordet, men utredningen hade vid tidpunkten för tingsrättens prövning inte lett till något åtal. Dessa omständigheter ledde tingsrätten till slutsatsen att skälig grund för uppgiften inte förelåg.

Uppgiften hade därför utgjort förtal, och käranden tillerkändes ett

⁸⁹ Ibidem, s.195ff

⁹⁰ Ibidem, s.198

skadestånd om 10 000 kr.⁹¹

3.1.2.4 Slutsatser

Vissa faktorer talar för att det är svårt att dra några helt bärkraftiga slutsatser av rättsfallen. Som tidigare nämnts kan det ifrågasättas i vilken grad förtalsmål alls har prejudikatvärde, och av de redovisade fallen är endast ett från hovrätt och de övriga från tingsrätt. De beskrivna fallen är därtill få till antalet, och två avgjordes för relativt länge sedan. Utifrån den begränsade tid och utrymme som jag haft till mitt förfogande har någon heltäckande inventering av förtalspraxis inte kunnat göras. De vägledande avgöranden som ligger närmre i tiden har inte innehållit den för mig väsentliga delen att tidningen ska ha tillmätt en person skuld, och grundat det på en egen bedömning om den utpekades handlande eller på uppgifter från åklagare, innan fällande dom förelegat.

Ovanstående invändningar till trots menar jag att redovisningen av fallen ändå har visat på de problem utifrån den enskildes perspektiv som föreligger i en förtalsrättegång. Först och främst är det svårt att väcka JK: s intresse för ett allmänt åtal. Att väcka enskilt åtal är en finansiell risk, eftersom även en fällande dom kan innebära att kändanden får bära sina egna kostnader, vilket illustreras av Mr X-domen ovan. Går saken väl till åtal, friar juryn i långt fler fall än den fäller, och även om den skulle besluta till kändandens förmån kan han eller hon inte med säkerhet motse en slutligt fällande dom, eftersom saken återigen ska prövas av rätten.

Cars och Danowsky anför att de båda målen mot Expressen visar att ansvarig utgivare går fri från ett utpekande av någon som brottslig även om inte fällande dom föreligger; att åtal väckts eller den misstänkte anhållits och senare belagts med reseförbud kan räcka för att ett utpekande att vederbörande är brottslig ska anses ha skälig grund.⁹²

Om vi ser till fallet med plastfabrikörerna, menar jag att tingsrättens slutsats att redan en åklagares gärningsbeskrivning utgör skälig grund för att kunna säga att den tilltalade också begått gärningen är problematisk ur oskyldighetspresumtionens synvinkel. Menar tingsrätten alltså att

⁹¹ Stockholms TR, avd. 8:5, dom 1997-09-29, T-8-910-96

⁹² Cars och Danowsky s. 257

skuldfrågan redan härigenom är fastslagen, eftersom det är fritt fram att på grundval av åklagarens uppgifter utpeka den tilltalade som skyldig? Det slutliga resultatet blev dessutom en frikännande dom, vilket visar att åklagarens uppgifter inte var så vattentäta som tidningen gjort gällande. Detta var känt vid tidpunkten för prövningen av förtalsåtalet, och att som tingsrätten ge tidningen så stort utrymme att uttala sig kategoriskt på bekostnad av den enskilde måste starkt ifrågasättas.

I fallet Mr X hade de av tidningen granskade handlingarna inte lett till åtal, och någon gärningsbeskrivning som tillförlitlig grund för uppgifterna fanns alltså inte. Trots detta ansåg tingsrätten att tidningen haft skäligen grund att utpeka mannen som brottslig. Axberger tolkar domen som att hovrätten verkat ta hänsyn till att tidningen försökt utreda grunden för uppgifterna ordentligt, och att det varit komplicerat. Att tidningen sedan har dragit egna slutsatser av de tvångsåtgärder som X blivit föremål för accepterades, trots att slutsatserna möjligen varit felaktiga.⁹³ Problemet med tingsrättens resonemang är dock att agerandet faktiskt inte hade varit föremål för någon rättslig prövning. Här tilläts alltså att tidningen gjorde en egen bedömning av styrkan i bevisningen mot X, och på grundval av detta utnämner honom som brottslig. Det innebär att media ges ännu större utrymme än i tidigare fall att på eget bevåg avgöra när det är befogat att utpeka någon som skyldig till ett brott han varken åtalats eller dömts för.

Beträffande Lasermannen-fallet ställer jag mig frågan om tingsrätten skulle ha friat publiceringen för det fall att det funnits en dom, ett åtal eller en delgivning om misstanke. Eftersom kändaren varken dömts eller åtalats för mordet, kunde uppgiften inte anses som sann, konstaterar tingsrätten. Men om det funnits ett åtal, hade det inneburit att uppgiften kunnat det? Utifrån tingsrättens resonemang framkommer att polis och åklagares misstankar samt förhör upplysningsvis inte var tillräckligt pålitliga för att grunda anklagelserna. När tingsrätten slutligen erinrar om att mannen först långt efter publiceringen delgavs misstanke om mordet, och att utredningen inte lett till åtal, ställer jag mig frågan om det i motsatt fall hade föranlett en annan bedömning. Varför är det annars relevant att förtydliga de omständigheterna?

⁹³ Axberger 1984, s.248

Sammantaget anser jag att de redovisade förtalsmålen ger stöd för konstaterandet att det finns brister i den enskildes rättskydd när det är fråga om att upprätthålla oskyldighetspresumtionen i pressen. Även om tingsrätten i det senast avgjorda fallet går på kändens linje, kan vissa formuleringar låta ana att man måhända anslutit sig till de tidigare målens slutsatser för det fall att det funnits åtal eller delgivning om misstanke. Genom att tillåta att pressen drar egna slutsatser utifrån en persons agerande, eller acceptera att åklagares gärningsbeskrivning ses som den sanna versionen av ett händelseförlopp, och utifrån det göra uttalanden om skuld kan konstateras att rätten i tryckfrihetsmål gällande förtal inte tar hänsyn fullt ut till principen att det inte är pressen, utan domstolarna, som ska pröva bevisning och besluta i skuldfrågan.

3.2 Det pressetiska regel- och granskningssystemet

3.2.1 Etiska regler för press, TV och radio.

De etiska reglerna för press, radio och TV är en frivillig branschstandard som reglerar vad som ska publiceras och hur det ska ske. Reglerna är avsedda att ha en självsanerande funktion, så att branschen på egen hand sorterar bort den grövsta övertrampen, för att därmed undvika en rättslig reglering av verksamheten. Även om reglerna till sin rubrik sägs beröra även radio och tv: s verksamhet, gäller de i allra största utsträckning pressen.⁹⁴

Bakgrunden är TF:s svaga skydd för enskilda mot kränkningar i tryckt skrift. När den tillkom var antalet tryckta skrifter så litet och nådde så få att skyddsbehovet för den enskilde inte var särskilt stort. Då den moderna pressen växte fram i början av 1900- talet insåg pressens egna led att självsanering var påkallat för att undvika en rättslig reglering.⁹⁵

Att pressetiken inte heller ska ses som rättstillämpning uttrycks i de etiska reglernas portalparagraf: ”Etiken tar sig inte i första hand uttryck i en formell regeltillämpning, utan i en ansvarig hållning inför den publicistiska

⁹⁴ Edelstam, Henrik: Offentlighet och sekretess i rättegång – principen om förhandlingsoffentlighet, s. 418

⁹⁵ Cars, s. 11f

uppgiften.” Reglerna ska vara ett stöd för det.⁹⁶ För att tillse att de pressetiska reglerna efterlevs har två kontrollorgan skapats, Pressen Opinionsnämnd (PON), och Allmänhetens Pressombudsman (PO).⁹⁷ De avhåller sig från att skapa prejudikat, utan vinnlägger sig om att behandla varje ärende som unikt.⁹⁸

3.2.1.1 Förbudet att föregripa skuldfrågan

Att personer inte ska dömas ohörda följer av det grundläggande kravet på att låta kritiserade personer få komma till tals. Att domstols dom inte ska föregripas följer av kravet på objektivitet, en pressetisk grundprincip. Det uttrycks dessutom på följande vis i de etiska reglerna:

”Tänk på att en person, misstänkt för brott, i lagens mening alltid betraktas som oskyldig om fällande dom inte föreligger. Den slutliga utgången av en skildrad rättssak bör redovisas.”⁹⁹

Att ta ställning i skuldfrågan ska dock inte sammanblandas med korrekt rapportering från rättsprocesser. Att exempelvis identifiera en åtalad med namn och bild innebär enligt pressetikern inte ett föregripande av domen, under förutsättning att fakta i målet refereras sakligt och utrymme ges för den tilltalades inställning. I pressens bevakande roll, som allmänhetens ögon och öron i rättssalen, ingår även att redovisa sådant som är negativt för den anklagade, som vittnesmål som ställer honom i dålig dager eller en motsägelsefull utsaga från honom själv, även om de omständigheterna pekar i riktning mot en fällande dom.¹⁰⁰ Att återge omständigheter som pekar mot att den tilltalade är skyldig är alltså inte att föregripa domstolens dom genom att ta parti i skuldfrågan. Att subjektivt argumentera för en part är det däremot. Likaså om journalisten själv har tagit parti, och därefter vinklar rapporteringen för att förmedla ett intryck som stämmer överens med hans eller hennes uppfattning i skuldfrågan.¹⁰¹

⁹⁶ Strömberg och Axberger, s.102

⁹⁷ Edelstam, s. 418f

⁹⁸ Strömberg och Axberger, s.102

⁹⁹ <http://www.po.se/Article.jsp?article=1011&avd=verksamhet>, 2007-05-20

¹⁰⁰ Axberger 1994, s.76f

¹⁰¹ Ibidem, s.78f

Att argumentera för en frikännande dom är däremot tillåtet. Reglerna skyddar den enskildes intressen, och inte rättegångssystemets. Därför har vi ingen motsvarighet till den danska rättegångsbalkens bestämmelse om att inga uttalanden får framställas som är ägnade att på oförsvälgt sätt påverka rättens ledamöter i sakens avgörande.¹⁰²

3.2.2 Allmänhetens Pressombudsman och Pressens Opinionsnämnd

Personer som känner sig kränkta av en publicerad tidningsartikel kan göra en anmälan till PO. Om PO hänskjuter ärendet fattar Pressens Opinionsnämnd i sin tur beslut om klander mot tidningar om de brutit mot god publicistisk sed.¹⁰³ Enbart material i periodiska skrifter kan prövas, vilket förutom dags- och kvällspress omfattar tidskrifter, löpsedlar, bilagor och annonser.¹⁰⁴ Även publiceringar som sker på Internet lyder under reglerna, förutsatt att företaget som ger ut nättidningen är medlem av Tidningsutgivarna eller Sveriges Tidskrifter.¹⁰⁵

PO utses av ordföranden i Sveriges advokatsamfund respektive Pressens samarbetsnämnd samt JO. Genom att inte enbart representanter från pressen utser PO, ville man betona att han ska företräda allmänheten¹⁰⁶ och han har alltså en klar partsställning till förmån för den enskilde.¹⁰⁷ PO kan agera på eget initiativ men det förekommer i mindre omfattning.

När Pressens Opinionsnämnd avgör ärenden består de vanligtvis av sex ledamöter: tre representanter från Publicistklubben, Tidningsutgivarna och Svenska Journalistförbundet; två representanter för allmänheten, som utses av Advokatsamfundets ordförande och Chefs-JO samt ordföranden. Han utses i sin tur av Pressens samarbetsnämnd och bör vara jurist med domarerfarenhet. Då ordföranden kan sägas företräda allmänheten, och har utslagsröst, har nämnden en övervikt till allmänhetens fördel.

¹⁰² Cars, s.230 och 1017§ i danska Rettsplejeloven

¹⁰³ Edelstam, s. 418f

¹⁰⁴ Cars, s. 21

¹⁰⁵ www.po-pon.org/verksamhet.jsp?avd=verksamhet. 2006-05-05

¹⁰⁶ Cars, s. 15

¹⁰⁷ Ibidem, s.248

3.2.2.1 Granskningsverksamheten

När en anmälan inkommit ska PO i första hand försöka medla mellan tidningen och den enskilde, exempelvis genom att snabbt få till stånd en rättelse, eller utrymme för genmäle från den som anser sig kränkt. Om parterna inte kommer överens eller skadan är sådan att den inte kan läkas på det viset, inleder PO sin granskning.¹⁰⁸ Först bedöms om publiceringen rent allmänt kan tänkas stå i strid med de pressetiska reglerna, och om det brister, till exempel för att ingen enskild utpekats, avskrivs ärendet. I annat fall inleds en skriftväxling där tidningens ansvarige utgivare får yttra sig över anmälan, och kommentaren skickar PO därefter till anmälaren för yttrande. Om PO efter detta bedömer att det inte finns skäl att klandra tidningen, lämnas ärendet utan vidare åtgärd. Beslutet kan överklagas till PON om ärendet rör anmälaren personligen.

Anser PO däremot att de pressetiska reglerna överträtts, skriver han förslag till klander och överlämnar ärendet till PON för prövning.¹⁰⁹ Han kan också överlämna ärendet utan att själv ta ställning.¹¹⁰

Förfarandet är skriftligt och enighet i besluten bör eftersträvas, men om så inte är fallet finns möjlighet att avge reservation.¹¹¹ För att poängtera att PON inte är någon juridisk instans kallas besluten opinionsuttalande.¹¹²

Om PON fäller tidningen ska den betala en expeditionsavgift; 10 000 kronor för en upplaga upp till 10 000 exemplar, och 25 000 kronor för en upplaga därutöver.¹¹³ Sanktionerna i sin tur graderas genom bruket av olika formuleringar. Att anmälan lämnas utan åtgärd eftersom det inte föreligger ”tillräcklig anledning till klander” är lindrigast, men innehåller viss kritik mot tidningen. I en fällning kan tidningen antingen åsidosatt, brutit, eller grovt brutit mot god publicistisk sed. Klander ska publiceras av tidningen utan dröjsmål, på väl synlig plats och i oavkortat skick.¹¹⁴ PON och PO har

¹⁰⁸ Strömberg och Axberger, s. 103

¹⁰⁹ www.po-pon.org/Article.jsp?article=1009&avd=verksamhet. 2006-05-05

¹¹⁰ Strömberg och Axberger, s.103

¹¹¹ Cars, s.15

¹¹² Strömberg och Axberger, s.103f

¹¹³ www.po-pon.org/verksamhet.jsp?avd=verksamhet. 2006-05-05

¹¹⁴ Cars, s. 18f

ingen möjlighet att besluta om skadestånd till anmälaren.¹¹⁵

3.2.2.2 Principer vid bedömning

Vad som ska bedömas är om publiceringen stått i strid med god publicistisk sed. Hur det ska tolkas bedömer PO och PON fritt, utan att vara formellt bundna av de etiska reglerna. Besluten motiveras också mycket sällan med hänvisning till en direkt bestämmelse, utan reglerna är främst att se som en presentation av den reglerade pressetiken. Om man vill veta dess egentliga innehåll är följaktligen PON och PO:s beslut källan att vända sig till. Båda instanserna har dock strävan att inte skapa några prejudikat, utan istället bedöma varje fall för sig.¹¹⁶ Sammantaget görs en avvägning mellan hänsynen till den enskilde, där skyddet för icke-offentliga personer är störst, och allmänintresset.¹¹⁷ Hur det begreppet ska definieras är inte enkelt, och somliga liknar det cyniskt vid en gummisnodd. Klart är att det inte innebär detsamma som allmänt intresse, det vill säga nyfikenhet. Allmänintresset är en variabel i avvägningen där ju mindre risk för skada en publicering bedöms ha, desto lägre krav på allmänintresset. Om allmänintresset är stort, måste också toleransen för skada ökas.¹¹⁸ Ett krav för fällande uttalande är dessutom att anmälaren har lidit publicitetsskada.

Det kan allmänt sägas att det är få som med PO:s hjälp får rätt mot en tidning. Under perioden 1988-1993 avskrevs ca 65 % av ärendena, 20 % friades och 15 % klandrades.¹¹⁹ Det har vidare hävdats att tillämpningen av det pressetiska regelverket blev mindre strikt under 1990-talet, och följaktligen kunde en ökad tendens för PO och PON att meddela friande beslut skönjas.¹²⁰

Allmänt anses den pressetiska bedömningen av förtalsfall anses allmänt vara strängare än den som sker i en tryckfrihetsrättslig process. Exempelvis får namn- och bildpublicering enligt regel 15 ske om ”uppenbart allmänintresse

¹¹⁵ Strömberg och Axberger, s.104

¹¹⁶ Axberger 1994, s.63

¹¹⁷ Strömberg och Axberger, s.103ff

¹¹⁸ Axberger 1994, s.66f

¹¹⁹ Weibull, Lennart och Börjesson, Britt: Publicistiska seder – Svensk pressetik i teori och praktik 1900-1994, Tidens förlag 1995, s.106f

¹²⁰ Weibull och Börjesson, s.242f

kräver” det, vilket är starkare än förtalsbrottets ”försvarligt”. För att en nedsättande publicering ska bedömas som godtagbar ur en pressetisk synvinkel krävs alltså starkare skäl än för att den ska accepteras i ett tryckfrihetsmål.¹²¹

Att pressetiken skulle medföra att det straffbara området inom tryckfriheten utvidgades, ser Thorsten Cars som överdrivna farhågor.

Av de cirka 80 fall per år som klandras av PO eller PON, går i snitt ett eller två vidare till domstol. Under 1980-talet avgjordes i genomsnitt sju tryckfrihetsmål gällande förtal per år, varav två resulterade i fällande domar. Det är också i regel vanligare att domstolen inte ansluter sig till klandrande uttalande från den pressetiska granskningen än motsatsen.¹²²

3.2.3 Ärenden från Pressens Opinionsnämnd

Checkbedrägeriet

I ett fall där italienska medborgare namngivits och pekats ut som checkförfalskare, fann PON att publicitetsskada inte förelåg, trots att tidningarna föregripit domstolens avgörande. Anledningen var att de vid tiden för publiceringen var häktade, sedan dömdes och utvisades ur landet efter avtjänat straff. De hade heller inga släktingar eller vänner i Sverige. Inget klander riktades därför mot tidningarna.¹²³

Sekten

Bakgrunden till ärendet var rättegången mot en man och tre kvinnor som åtalades för bland annat misshandel, olaga tvång och sexuellt ofredande mot unga flickor. I en personligt färgad krönika återgav en känd kolumnist sina intryck från rättegången. Rubriken löd: ”En normalt funtad människa tror inte sina öron.” Kolumnen fortsatte: ”Det är inte tu tal om att (den tilltalade mannens förnamn) ljuger när han förhörs... vid tingsrätten. Hans sätt att förklara det som tre flickor tydligt beskrivit som sexuella övergrepp är så osannolikt att jag vågar kalla förklaringarna för lögn.”

PON yttrade att i kolumnerna togs ställning till trovärdigheten i vittnesmål och den tilltalades förklaringar angående grov brottslighet. Därigenom tog

¹²¹ Cars och Danowsky, s.261

¹²² Cars, s.247

¹²³ PON uttalande 50/1983

tidningen parti i skuldfrågan innan dom fallit. Den frihet som tidningarna har att ge uttryck för åsikter är begränsad av regeln att domstols dom inte får föregripas.¹²⁴

Stureplansmorden

Ärendet rörde de så kallade Stureplansmorden och anmäldes av en anhörig till en av de inblandade, Z. Tidningen Expressen omtalade i flera artiklar genomgående de misstänkta som mördare. I sitt beslut konstaterade PON att det är viktigt att tidningarna inte föregriper brottsutredningar genom att framställa de misstänkta som skyldiga. I artiklarna strax efter gripandet skett, då Z förnekade brott, omtalades han och den andre gripne som mördarna. Det framgick dock att de inte erkände något, och att de inte var dömda. Trots att Z sedermera erkänt och dömts för gärningarna ska bedömningen ske utifrån vad som var känt vid tiden för publicering. Nämnden erinrade om principen att en misstänkt ska betraktas som oskyldig tills fällande dom föreligger, och fann att Expressen genom kategoriska påståenden om skuld åsidosatt denna princip. Den mycket omfattande publiciteten i fallet hade emellertid givit läsarna en klar bild av förhållandena, och nämnden fann att det inte kunde hävdas att den sammantagna publiciteten skadat Z. Därför fann PON inte skäl att klandra Expressen. Fyra ledamöter var dock skiljaktiga och ansåg att tidningen genom ordvalet ”mördare” åsidosatt god publicistisk sed.¹²⁵

I ett till omständigheterna i princip identiskt ärende rörande utpekande av Z som mördare i Aftonbladet kom PON till samma beslut om att skada inte kunde ha uppstått utifrån den samlade publiciteten.¹²⁶

Skoleleven

Bakgrunden var en artikel i Västerbottens folkblad med rubriken ”Lärare misshandlades av elev i (ortsnamn)”. Vid en brännbollsmatch hade en elev, vars ålder angavs, i vredesmod över ett domslut kastat en brännplatta, som träffade idrottsläraren som dömde i matchen. Eleven stod nu åtalad för misshandel, men nekade till att han skulle ha haft för avsikt att träffa någon med det han kastat. Eleven, läraren och två vittnen intervjuades. PO menade att incidenten hade ett visst allmänintresse, och att anmälaren blivit utpekad

¹²⁴ PON uttalande 82/1989 och Cars, s.233f

¹²⁵ PON uttalande, 123/1995

¹²⁶ PON uttalande 124/1995

genom att hans ålder samt tid och plats för händelsen angetts. Rubrikens oreserverade påstående om misshandel medförde enligt PO att tidningen föregripit den rättsliga prövningen, i vilken anmälaren för övrigt senare frikändes. Tidningen befanns inte ha visat den återhållsamhet och omtanke om en ung person som krävs av god publicistisk sed. Artikeln medförde en oacceptabel publicitetsskada för eleven, och såväl PO som PON klandrade tidningen.¹²⁷

3.2.3.1 Slutsatser

Nyckelordet i den pressetiska granskningen är publicitetsskada. Som Stureplansfallet och fallet med Checkbedragarna visar kan tidningen föregripa domen och ändå undgå klander, om ingen publicitetsskada bedöms ha uppkommit. Cars har kritiserat det senare beslutet, och ifrågasätter om dom alls får föregripas när en person ska lagföras i landet. Han hänvisar till att publiceringen eventuellt kan påverka domstolens ledamöter, och därmed minska den utpekades möjligheter till en rättvis rättegång.¹²⁸ Den aspekten beaktades dock inte av PON. Detta illustrerar att de pressetiska reglernas syfte inte är att tillvarata domstolens intressen, genom att förbjuda sådana yttranden som riskerar att påverka domstolens bedömning. Förbudet att föregripa skuldfrågan har sin grund i skyddet för den enskilde mot det lidande han utsatts för genom att bli betraktad som brottslig av omvärlden. Således kan det sägas vara äran som är det skyddsvärda intresset. I linje med Cars argumentation kan hävdas att det också finns ett andra intresse för individen att domen inte föregrips, eftersom det riskerar att inverka på den tilltalades rättegång. Den enskilde har således två skyddsbehov; att inte utpekas som brottslig i andras ögon, och att hans rättegång inte ska riskera att påverkas av pressens rapportering. Att därför se enbart till det förra medför enligt min uppfattning inte ett fullgott skydd för individen.

Fallet med den utpekade skoleleven visar hur händelser med endast ett visst allmänintresse, och där unga personer pekats ut, föranleder en strikt tillämpning av regeln. Att ett fall med stort allmänintresse däremot inte alltid behöver leda till en mildare bedömning visar det klander som riktades

¹²⁷ PON uttalande 95/2006, <http://www.po.se/skrivut2jsp?article=12321>, 2007-04-10

¹²⁸ Cars, s. 197f

mot kolumnisten. Tidningen försvarade sig med att det var personligt färgade omdömen, men PON slog fast att förbudet mot att föregripa domen gäller även sådana. Axberger menar att det faktum att personen som författade texten själv var ledamot av PON kunde ha medfört en strängare bedömning.¹²⁹ Det kan även tänkas att det sätt på vilket föregripandet skedde spelar in. Att uttryckligen säga att den tilltalade ljuger skulle då ses som allvarligare än att endast kalla en misstänkt för ”mördare”, men det är inget som varken nämnden eller PO uttryckligen sagt.

I fall med intensiv och omfattande publicitet, som i Stureplansfallet, verkar gränserna för vad som kan sägas vara vidare, i och med att nämnden bedömer publicitetsskadan utifrån rapporteringen som en helhet, och inte utifrån den publiceringen som faktiskt anmälts. Konstaterandet att läsarna skulle ha fått en balanserad bild utifrån den totala publiciteten kan kritiseras. Kan det med säkerhet sägas att allmänheten tar till sig positiv eller objektivt beskrivande journalistik i samma grad som den innehållande negativa och utpekande uppgifter? Dessutom ges tidningar därigenom möjlighet att dra nytta av andra redaktioners mer balanserade hållning, vilket får anses vara bekvämt ur de anmälda tidningarnas synvinkel. För att upprätthålla respekten för att domstols dom inte ska föregripas anser jag att nämnden hade bort fälla såväl Aftonbladet som Expressen i Stureplansfallet. Vid brottslighet med stort allmänintresse är det enligt min mening särskilt påkallat med nyanserad journalistik, eftersom viljan att sälja lösnummer och allmänhetens nyfikenhet gör att tidningar kan frestas använda kraftfulla och kategoriska, och också säljande, uttalanden om de misstänkta.

¹²⁹ Axberger 1994, s.96

4 Massmedia och rättsskipningen

Massmedia har en viktig roll att spela när de förmedlar referat från och i övrigt bevakar rättegångar. Det flesta av oss kan av praktiska och tidsmässiga skäl inte själva närvara vid en rättegång. När media då förmedlar uppgifter om vad som framkommit under förhandlingar och refererar domslut får allmänheten genom denna så kallade medelbara offentlighet indirekt tillträde till rättssalen.¹³⁰ Undersökningar visar också att runt 80 % av den svenska befolkningen får sin uppfattning om rättsskipningen från media.¹³¹ Den bild som förmedlas av media är därför viktig för allmänhetens förtroende för rättsväsendet.¹³²

I följande kapitel ska jag kortfatta redogöra för vissa utländska regleringar som förbjuder publicering av uppgifter som kan påverka rättens bedömning, och redovisa några ståndpunkter kring huruvida det föreligger risk att dömandet påverkas av medierapportering. Vidare redogörs för något av den kritik som riktats mot media med anledning av att domstolens bedömning i skuldfrågan föregrips. Kapitlet avslutas med en beskrivning av det så kallade Kungsgatanmålet, som får illustrera de problem som uppstår när den av media beskrivna verkligheten inte överensstämmer med den faktiska.

4.1 Utländska bestämmelser kring mediebevakning av rättsprocesser

I svensk rätt kan domstolarna, till skillnad från vad som är fallet i flertalet andra länder, inte reglera hur offentligt material kring rättsprocesser får användas. Det är istället medias uppgift.¹³³ Dansk rätt uppställer ett förbud mot att i såväl tal som skrift göra uttalanden med klart oriktiga upplysningar rörande ett ännu inte avgjort brottmål som hindrar saken upplysning eller som är ägnade att på ett otillbörligt sätt påverka rättens ledamöter.

¹³⁰ Edelstam, s.413

¹³¹ SOU 1994:99 del B, s.207

¹³² Edelstam, s.424

¹³³ Ibidem, s.446

Uppgifterna ska ha varit avsedda för en vidare personkrets och lämnandet ska ha skett uppsåtligt eller av grov oaktsamhet.

Den engelska lagstiftningen i Contempt of Court Act, uppställer förbud för media att publicera uppgifter som kan resultera i "a substantial risk of seriously prejudicing a fair trial". Syftet är att undvika att jurymedlemmar tar del av information som kan påverka dem på ett otillbörligt sätt. Att utgå ifrån eller påstå att den misstänkte är skyldig är exempel på otillåtna yttranden, och förbudet gäller från delgivning av misstanke till dom.

Även amerikansk rätt har regler kring hur material från rättegångar får användas. Rätten har möjlighet att förbjuda parterna att offentligen yppa vissa uppgifter kring processen, vilket är knutet dels till de detaljerade reglerna kring tillåten bevisning, och dels till förekomsten av juryssystem.

Är ovanstående regleringar något att överväga i Sverige? Henrik Edelstam, professor i processrätt vid Stockholms universitet, anser att det är tveksamt, så länge som den pressetiska självanseringen fungerar. Frågan om domstolarna eller media ska bestämma hur offentligt rättegångsmaterial ska användas handlar enligt Edelstam delvis om huruvida domstolens böter eller den pressetiska granskningens fällande uttalanden ska anses ge bäst effekt.¹³⁴ Per Ole Träskman, professor i straffrätt vid Lunds universitet, har i sin tur anfört att en strikt och omfattande reglering för att förhindra påverkan på domstolarna skulle strida mot yttrandefriheten och av den anledningen svårligen skulle kunna förenas med vår liberala nordiska tradition på tryckfrihetens område.¹³⁵

4.2 Risk att medierapportering påverkar dömandet?

Huruvida pressens rapportering skulle inverka på domstolens bedömning är en omstridd och naturligtvis svårbesvarad fråga. Edelstam anser att det åtminstone måste finnas en fara för omedveten påverkan, vilket därmed säkerligen kan leda till att somliga domare väljer att inte ta del av rapportering kring fall där de ska döma. För det fall att rättens ledamöter

¹³⁴ Ibidem, s. 421f

¹³⁵ Träskman, Per Ole: Den allmänna opinionen, massmedia och rättsäkerheten, Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap, s. 259

faktiskt läser vad som rapporteras måste det kunna finnas en viss fara för påverkan. Edelstam konstaterar att konsekvensen i så fall kan bli att domaren antingen beslutar i linje med den i media förespråkade utgången, eller tvärtom beslutar i omvänd riktning, för att undanröja varje tvivel att han skulle ha låtit sig påverkas, således ”en omedveten självständighetsdemonstration”.¹³⁶ Träskman har i sin tur påpekat hur just viljan att inte stöta sig med allmänhetens förväntningar kan få domare att besluta i linje med den utgång som förespråkats i pressen.¹³⁷ Då risken för påverkan på lekmannadomare kan anses vara större ankommer det på de lagfarna att instruera dem så att bedömningen blir korrekt.¹³⁸ Ett fall med intensiv mediebevakning, där lekmannadomares bedömning i en instans gick stick i stäv med yrkesdomarnas, undersöks i avsnitt 4.3.1.

4.3 Kritik mot pressens rapportering

Huruvida pressen fullgör sin granskande uppgift inom ramen för de pressetiska reglerna har varit föremål för kritik från såväl juristkåren som de egna leden. Jan Guillou, tidigare ordförande i Publicistklubben, är en av dem som kritiserat vad han anser vara en ökad tendens av förhandsdömande. Han menar att ändringen i den pressetiska regeln har skuld i fenomenet, då den tidigare formuleringen till skillnad från nuvarande uttryckte ett klart förbud mot förhandsdömande.¹³⁹ För att komma till rätta med problemet förordar Guillou en tydligare regel: ”Ge inte läsarna intrycket att en person misstänkt för brott faktiskt är skyldig så länge din kunskap om gärningen i allt väsentligt bygger på uppgifter från polis och åklagare.” Om de pressetiska reglerna inte skärps, menar Guillou att en inskränkning av TF är det återstående alternativet.¹⁴⁰ Förslaget har dock inte hörtsammats, och Guillou konstaterar pessimistiskt att bakom invändningarna att värna pressfriheten ligger måhända även det faktum att spekulationer i brottmål är

¹³⁶ Edelstam, s.450f

¹³⁷ Träskman, s. 259. Se vidare under avsnitt 4.3.

¹³⁸ Edelstam, s.450f

¹³⁹ Den löd: ”Föregrip inte domstols eller därmed jämförbar myndighets avgörande genom att ta parti i skuldfrågan. Återge båda parternas ståndpunkter. Har ett mål refererats, bör även domen eller annat avgörande redovisas.” Se Axberger 1994, s.115

¹⁴⁰ Guillou, Jan: Så kan de pressetiska reglerna skärpas, Journalisten, 2003-11-18

väldigt lönsamma...

Guillou pekar också på problemet att pressetiken i Sverige ses som en intern journalistisk fråga, när brister i den får allvarliga konsekvenser för samhället i stort. Genom att bibringa allmänheten uppfattningen att rätt person redan gripits, riskerar media att exempelvis sabotera brottsutredningar genom påverkan på vittnen.¹⁴¹ Att alltför intensiv bevakning av rättssaker i kombination med att journalisten själv tar ställning i exempelvis skuldfrågan kan vara en fara för rättsäkerheten har anförts av Träskman. Han konstaterar att ett sådant agerande från medias sida kan medföra att ärendet inte handläggs på ett objektivt sätt av myndigheterna.¹⁴²

Kritik har även riktats mot att pressen låter kända advokater eller akademiska lärare i juridik ta ställning i skuldfrågan. Att kategoriskt utpekats som skyldig av en juridisk auktoritet kan anses som skadligt, menar en tidigare PO, som inte tycker att det är förenligt med en ansvarig publicistisk hållning att på så vis ”genom ombud” ta ställning i skuldfrågan.¹⁴³

Tidvis hävdas att rapporteringen präglas av journalisternas bristande kunskaper i juridik. Suzanne Wennberg, professor i straffrätt vid Stockholms universitet, menar att journalister ofta förbiser att åklagarens gärningsbeskrivning är en partsinlägga och istället ser den som fakta. Uppgifterna i den beskrivs sedan som det verkliga händelseförloppet.¹⁴⁴ Att media utan att ifrågasätta återger polis och åklagares version har även framförts från försvarsadvokater, som menar att dessa i början av uppmärksammade mål förser media med uppgifter medan försvaret som är bundet av sekretess inte kan gå i svaromål. Innan rättegången börjar är parterna inte jämbördiga, och genom att åklagaren ges tolkningsföreträde skapas ett försprång i media som kan vara svårt för den enskilde att freda sig från sedan processen väl börjat. Advokaterna anser att av oskyldighetspresumtionen följer en skyldighet för svenska staten att tillse att den lagstiftning som reglerar massmedia kan garantera att den rättigheten upprätthålls. Om föregripande av skuldfrågan inte upphör genom medias självrensning ser de en risk att en reglering liknande den engelska contempt-

¹⁴¹ Guillou, Jan: Är 35-åringen oskyldig slås alla rekord i förtal. Aftonbladet 2003-09-21.

¹⁴² Träskman, s.258

¹⁴³ Jigenius, Pär Arne: Dömda redan i halvtid. DN 2000-03-27

¹⁴⁴ Wennberg, Suzanne: Journalisten som lag och rättsfallstolkare - några stötestenar. Juridisk Tidskrift 1991/92, s.766

lagstiftningen måste införas.¹⁴⁵

Om domstolen sedermera beslutar på ett sätt som inte motsvarar den bild som förekommit i media, det vill säga dömer de som massmedia tillmätt skuld, kan reaktionerna från allmänheten bli starka. Eftersom deras uppfattning av en rättsak ofta grundas på medias uppgifter kan dessa, och inte den helhetsbild av sakförhållandena som exempelvis domstolen haft tillgång till, komma att uppfattas som den objektiva sanningen. Går domstolens bedömning stick i stäv med den av media förespråkade utgången kan det därför lätt uppfattas som sårande för den allmänna rättskänslan. Träskman menar att rapporteringen på så vis kan komma att påverka rättens bedömning, eftersom man omedvetet förutser hur allmänheten kommer att reagera, och beslutar i linje med den utgång som förväntas för att undvika kritik.¹⁴⁶

Hur mediebilderna och domstolens bedömning av ett händelseförlopp kan kollidera, och vilka reaktioner det kan väcka hos allmänheten illustreras i bevakningen kring det så kallade Kungsgatanfallet, vilket beskrivs i det följande.

4.3.1 Kungsgatanfallet - ett belysande exempel

Bevakningen av det uppmärksammade målet efter dödsmisshandeln på Kungsgatan i Stockholm i maj 2005 illustrerar hur objektivitet och faktagranskning ibland får stå tillbaka för sensationslystnad och svallande känslor.

Händelserna på Kungsgatan kom att beskrivas som den oprovocerade misshandel med dödlig utgång som en vanlig kille på väg hem från jobbet blev utsatt för sedan han sagt åt några andra unga män att inte kissa i en port. Allt medan en stor åskådarskara passivt hade tittat på.

När tingsrätten sedan friade två av de tre unga män som åtalats för mordet, och den tredje befanns skyldig enbart till grov misshandel, visste upprördheten inga gränser.¹⁴⁷ När Expressen på sin hemsida frågade läsarna

¹⁴⁵ Silbersky, Leif och Samuelson, Per E: Trustoråtalade redan offentligt avrättade. DN 2001-02-10

¹⁴⁶ Träskman, s.259

¹⁴⁷ http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=66081&9=777798&lid=puff_805334&lpos=extra_0.

om de fortfarande hade förtroende för det svenska rättsväsendet svarade 90 % nej.¹⁴⁸ I krönikor och på ledarplats stämde journalister in i kören; de åtalade kallades ”mördare”, som på grund av rättssystemet släpptes fria; att de var skyldiga tyckte man sig redan veta.¹⁴⁹ Tingsrättens bedömning omtalades som ”mild” och ”friande”. Först när hovrätten sedermera dömer alla tre åtalade till fyra års fängelse för grov misshandel och grovt vållande till annans död, kan förtroendet för rättsväsendet bli återställt, som en ledarskribent anmärkte.¹⁵⁰

Senare visade det sig emellertid att rapporteringen varit behäftad med en rad felaktigheter. Exempelvis var det den dödade mannens kamrat som förts tog till våld. Vad som sedan händer är oklart, men tingsrätten finner att det förekommer motstridiga uppgifter som gör det synnerligen svårt att bilda sig en uppfattning av det som skett. En av de åtalade hade erkänt att han sparkat mannen, men inte att han utdelat den spark mot huvudet som troligen var dödande. Det kunde inte klarläggas vilka som slog, det fanns ingen teknisk bevisning och i tingsrätten var inte dödsorsaken fastställd; mannen kunde likaväl ha avlidit när han föll mot en stenvägg efter misshandeln. En enig tingsrätt friade för mord, vilket med bakgrund i de uppgifter som fanns måste anses som rimligt. Som en journalist konstaterade i efterhand; att fälla för mord i det läget hade varit en rättsskandal.¹⁵¹

Att Svea hovrätts under de omständigheterna fann de tilltalade skyldiga har kritiserats bland annat av kriminologerna Flyghed och Hörnqvist, som pekar på risken att domstolarna inte sätter rättsäkerheten främst när opinionen driver på för fällande dom.¹⁵² Per Ole Träskman menar att domen helt enkelt är felaktig; det fanns inga bevis för att de dömda sparkat eller att de kommit överens om att utföra misshandeln, och därmed kunde sägas ha handlat enligt hovrättens formulering: ”tillsammans och i samförstånd”. Åsikten framfördes i tv-programmet Uppdrag Granskning, som ägnade två sändningar under våren 2007 åt att kritiskt granska mediedrevet kring Kungsgatan-fallet.

2007-05-13

¹⁴⁸ Wolodarski, Peter: Vem mördade Marcus Gabrielsen? DN 2005-09-07

¹⁴⁹ http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=66081&9=777798&lid=puff_805334&lpos=extra_0.

2007-05-13

¹⁵⁰ Ekdal, Niklas: Förtroendet åter? DN 2006-02-18

¹⁵¹ Wolodarski, Peter: Vem mördade Marcus Gabrielsen? DN 2005-09-07

¹⁵² Flyghed, Janne och Hörnqvist, Magnus: Domstolar i medial storm, SvD 2006-04-19

Ytterligare en intressant aspekt är att de lagfarna domarna i hovrätten ville fria, men röstades ner av lekmannadomarna.¹⁵³ I det sammanhanget kan det enligt min mening vara intressant att väcka frågan; kan man med full säkerhet säga att skulduttalanden i media inte har något som helst inflytande över den slutliga domen?

¹⁵³”Professor: Domen är inte riktig” hämtad från Uppdrag granskings hemsida: <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?id=68287&a=806757>. 2007-05-13

5 Avslutande diskussion och synpunkter

Rätten att betraktas som oskyldig kan sägas vara knuten dels till den tilltalades rätt till en rättvis rättegång, och dels till skyddet mot ärekränkning. Utifrån Europadomstolens avgöranden kan konstateras att synen på uttalanden om skuld är långt mer restriktiv när det rör sig om uttalanden som kan komma att inverka på individens rättegång än när det rör sig om skyddet mot ärekränkning. De svenska regler som inskränker massmedias yttrandefrihet tar främst sikte på det senare.

I de pressetiska reglerna erinras om att misstänkta i lagens ögon alltid betraktas som oskyldiga tills fällande dom. Som de redovisade uttalandena från Pressens Opinionsnämnd visat innebär detta dock inte något absolut förbud mot att föregripa domen. Det kan vara tillåtet i de fall när det inte bedöms ha resulterat i någon publicitetsskada, exempelvis om de tilltalade efter fällande dom utvisats och inte har anhöriga i Sverige, eller om den sammantagna publiciteten varit balanserad. Enligt min mening skulle detta kunna visa på att yttrandena inte betraktas som en fara för personens rättvisa prövning. Istället är äran i fokus; den skada man själv och ens närmaste kan lida genom att allmänheten anser att man är brottslig innan man dömts. Det har sagts att de pressetiska reglerna skyddar individens och inte rättvisans intressen. Men att se den processuella aspekten av ett föregripande av skuldfrågan som enbart varande i domstolens intresse är enligt min mening fel. Den är lika mycket till skydd för den enskilde. För att erbjuda ett verkligt skydd, borde tillämpningen av regeln mot förhandsdömande bli mer strikt och konsekvent, och följaktligen även den processuella aspekten tas med i beräkningen.

De pressetiska reglerna kan dock inte åberopas inför domstol, och förtalsbestämmelsen i sin tur inbegriper inte något absolut förbud mot att föregripa skuldfrågan, eftersom ansvarsfrihetsgrunderna kan komma att inträda. Som exemplen från förtalspraxis visat förekommer det att åklagarens gärningsbeskrivning ses som sådan skälig grund, vilken medför att tidningen straffritt kan utpeka den tilltalade som skyldig på förhand.

I *Bladet Tromsø* fann Europadomstolen att tidningen handlade i god tro

eftersom den inte haft anledning att tvivla på de kränkande uppgifternas riktighet. Sådan sanningsbevisning, vilken liknar den som tillämpas i svenska förtalsmål, hänvisar Europadomstolen till i just ärekränkingsmål. När det däremot varit fråga om reglering med syftet att förhindra att den tilltalades process påverkas, har domstolen inte gjort den typen av avvägningar. Europadomstolen efterfrågar därför inte i fallet *Worm* huruvida tidningen haft bevis för den utpekade Androschs skattebrott. När det rör sig om att skydda den rättvisa rättegången torde det alltså inte vara relevant huruvida uppgifterna är sanna eller har skälig grund; om de riskerar att påverka den rättvisa prövningen är de inte tillåtna.

Oavsett de tolkningsproblem som uppstår kring begreppet ”antas komma att påverka” kvarstår faktum: Europadomstolen såg det som berättigat att inskränka yttrandefriheten när det förekommit kategoriska uttalanden att den tilltalade var skyldig innan saken avgjorts i domstol, eftersom de gjort det svårt att garantera att domstolen inte tagit intryck av dem, och att publiceringen därmed riskerat processens opartiskhet. För det fall att lagstiftning som förbjuder sådana uttalanden inte finns att tillgå, har Europadomstolen tyvärr inte klargjort vilka andra typer av åtgärder som läka skadan och därmed bidra till att den tilltalades intresse av att betraktas som oskyldig tillgodosetts.

Att Sverige inte har lagregler som förbjuder uttalanden som riskerar att påverka domstolens bedömning måste anses vara ett resultat av den ansvarsfördelning som gjorts. Hur offentligt material ska användas är inte domstolens ansvarsområde, utan medias. Europadomstolen har konstaterat att staterna inte måste ha exakt likartade bestämmelser för att tillse att respekten för domstols auktoritet upprätthålls. Men är det verkligen förenligt med konventionen att inte beivra föregripande av skuldfrågan när det äventyrar domstols auktoritet och opartiskhet? Enligt min mening kan då inte staten till fullo sägas uppfylla sina skyldigheter gentemot enskilda för att skydda deras rätt till en rättvis rättegång i allmänhet, och rätt att betraktas som oskyldiga i synnerhet.

Man ställa sig frågan om den svenska lagstiftaren inte delar Europadomstolens uppfattning att pressens rapportering har förmågan att inverka på domstolens bedömning. Klart är i vart fall att exempelvis Danmark och England, till skillnad från Sverige, bedömt det som angeläget

att lagstiftningsvägen poängtera att det är domstolen som ska döma, och därför gjort det möjligt för dem att inskränka yttranden som riskerar att påverka förfarandet.

Huruvida medierapportering faktiskt har inflytande över processen är naturligtvis en mycket svårbesvarad fråga. Klart är i vart fall att en omedveten risk finns om rättens ledamöter tar del av rapporteringen. Om det som publiceras uttrycker klara uppfattningar om min skuld, och lagstiftningen inte till fullo beivrar det, kan jag då som tilltalad vara säker på att rätten inte tar intryck av de åsikter som uttrycks?

Enligt min mening måste risken anses vara särskilt stor i mål liknande Kungsgatanfallet, där publiciteten är omfattande och upprörda känslor gör att objektiviteten får stå tillbaka. I just Kungsgatanfallet kan frågetecken ställas kring huruvida hovrättens bedömning var en eftergift till den allmänna opinionen, uttryckt genom media, som redan tyckte sig veta att det var just de åtalade som begått gärningen. Intressant att notera är att det där var nämndemännen som fick igenom den fällande domen. Tänkvärt är också att Europadomstolen i två av de undersökta rättsfallen funnit att just lekmannadomare bedöms vara särskilt känsliga för yttre påverkan.

Det har hävdats att så länge som pressens självreglering fungerar är det inte berättigat att införa regler liknande de engelska eller de danska. Men fungerar den verkligen? Jag har ovan pekat på de brister som finns i såväl pressens frivilliga åtaganden som förtalsreglerna. Såväl jurister som pressens egna led anser att självregleringen brister: förhandsdömandet är alltför frekvent.

Att komma till rätta med problematiken ligger även i pressens eget intresse. Rapporteringen kring Kungsgatanfallet visar hur media genom att föregripa bedömningen i skuldfrågan bibringar allmänheten intrycket att domstolen dömt ”fel”, och undergräver därmed förtroende för rättsväsendet. När de tre utpekade sedermera dömdes, har frågetecken riktats mot grunden för beslutet. Om domstolen gav efter för den opinion som blivit resultatet av medias felaktiga uppgifter kan förhandlingens opartiskhet ifrågasättas. Även då undergrävs paradoxalt nog förtroendet för rättsväsendet, eftersom en förutsättning att det ska finnas är att allmänheten uppfattar domstolen som fri från yttre påverkan. I båda fallen har yttrandefriheten motverkat sitt eget existensberättigande; att informera om rättsprocesser i linje med kravet på offentlighet och därmed upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.

Ur ett konventionsperspektiv blir det relevanta för vår del inte hur staten legitimerar inskränkningar i yttrandefriheten; vi saknar fullgoda regleringar kring hur respekten för domstols auktoritet och opartiskhet ska upprätthållas i media. Situationen blir istället den omvända: eftersom Sverige erkänner få inskränkningar i yttrandefriheten blir det avgörande hur individen kan hävda sin rätt gentemot pressen. Om jag som enskild efter att ha uttömt de inhemska rättsmedlen inte fått gehör för mina anspråk att inskränka en tidnings yttranden för att värna min rätt att betraktas som oskyldig, och att få en rättvis rättegång, kan jag i sista hand vända mig till Europadomstolen. Hittills har dock ingen sådan klagan avgjorts i Strasbourg. Som nämnts tidigare har det hävdats att en sådan klagan dock skulle vara mer gynnsamma ur den enskildes perspektiv, eftersom det inte skulle bli fråga om någon intresseavvägning. Om domstolen skulle finna att uttalandet är av en sådan art att det finns en verklig möjlighet att oskyldighetspresumtionen hade kunnat undergrävas innebär det att Sverige brustit i sina åtaganden genom att inte förbjuda det. Men av konventionen följer att det främst kommer an på konventionsstaterna att se till att de rättigheter som uttrycks däri efterlevs, och att dess medborgare får det skydd som de har rätt till. Klagan till Europadomstolen är således att se som en sista utväg.

Det är inte möjligt att inom ramen för denna uppsats avgöra hur och i vilken form en förändring av regleringen skulle kunna göras. Väl medveten om att Sverige har en lång tradition av omfattande och liberal tryckfrihet anser jag emellertid att gamla överväganden med tiden måste ses i ny dager. Detta är i synnerhet aktuellt om den befintliga regleringen brister. För att Sverige till fullo ska kunna sägas respektera oskyldighetspresumtionen krävs enligt min mening att den enskilde erbjuds ett effektivt och fullgott skydd mot att pressen föregriper domstolens bedömning i skuldfrågan, där hänsyn även tas till medierapporterings potentiella påverkan på det rättsliga förfarandet. Jag menar att så inte är fallet idag.

Bilaga A

Artikel 6:1 och 6:2 i Europakonventionen:

1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentligheten skulle skada rättvisans intressen.

2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.

Artikel 10 i Europakonventionen:

1. Var och en har rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser. Denna artikel hindrar inte en stat att kräva tillstånd för radio-, televisions-, eller biografföretag.

2. Eftersom utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, får de underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, till den territoriella integriteten eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral, eller för annans goda namn och rykte eller rättigheter, för att förhindra att förtroliga underrättelser sprids eller för att upprätthålla domstolarnas auktoritet och opartiskhet.

Ur Etiska regler för press, radio och tv:

14. Tänk på att en person, misstänkt för brott, i lagens mening alltid

betraktas som oskyldig om fällande dom inte föreligger. Den slutliga utgången av en skildrad rättssak bör redovisas.

Litteratur- och källförteckning

Litteratur:

Axberger, Hans-Gunnar: Tryckfrihetens gränser, Liber förlag 1984 (refererad: Axberger 1984)

Axberger, Hans-Gunnar: Pressetik- En översikt över pressetiska konflikter, regler och synsätt, Juristförlaget 1994 (refererad: Axberger 1994)

Cars, Thorsten och Danowsky, Peter: Pressen inför rätta - Tryckfrihetspraxis 1970-1981, Norstedts 1982

Cars, Thorsten: Pressetiken i praktiken - en översikt av PO/PON: s praxis, Allmänna Förlaget 1991

Clayton, Richard och Tomlinson, Hugh: The Law on Human Rights, Oxford University Press 2000

Danelius, Hans: Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, Norstedts juridik, 2 uppl. 2002

Edelstam, Henrik: Offentlighet och sekretess i rättegång - Principen om förhandlingsoffentlighet, Norstedts juridik 2001

Fenwick, Helen, och Phillipson, Gavin: Media Freedom under the Human Rights Act, Oxford University Press 2006

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud Madeleine, Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne: Brottsbalken - en kommentar, del 1 (kap 1-12), Studentutgåva 4, Norstedts juridik 2005 (refererad: K BrB I)

Nowak, Karol: Oskyldighetspresumtionen, Norstedts juridik 2001

Strömberg, Håkan och Axberger, Hans-Gunnar: Yttrandefrihetsrätt, Studentlitteratur 2004

Träskman, Per Ole: Den allmänna opinionen, massmedia och rättsäkerheten, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1984, s.249-264

Weibull, Lennart och Börjesson, Britt: Publicistiska seder - Svensk pressetik i teori och praktik 1900-1994, Tidens förlag/Svenska Journalistförbundet 1995

Wennberg, Suzanne: Journalisten som lag och rättsfallstolkare – några stötestenar, Juridisk Tidskrift 1991/92, s.761-768

Tidningsartiklar:

Ekdal, Niklas: Förtroendet åter? DN 2006-02-18

Flyghed, Janne och Hörnqvist, Magnus: Domstolar i medial storm, SvD 2006-04-19

Guillou, Jan: Så kan de pressetiska reglerna skärpas. Journalisten 2003-11-18

Guillou, Jan: Är 35-åringen oskyldig slås alla rekord i förtal. Aftonbladet 2003-09-21

Jigenius, Pär Arne: Dömda redan i halvtid. DN 2000-03-27

Silbersky, Leif och Samuelson, Per E: Trustoråtalade redan offentligt avrättade. DN 2001-02-10

Wolodarski, Peter: Vem mördade Marcus Gabrielsen? DN 2005-09-07

Offentligt tryck:

SOU 1953:14 Förslag till Brottsbalk - angivet av Straffrättskommittéen

SOU 1983:70 Värna yttrandefriheten - förslag till yttrandefrihetsgrundlag

SOU 1994:99 Domaren i Sverige inför framtiden – utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete.

Elektroniska källor:

Allmänhetens pressombudsman och Pressens Opinionsnämnd:

www.po-pon.org/Article.jsp?article=1009&avd=verksamhet. 2006-05-05

www.po-pon.org/verksamhet.jsp?avd=verksamhet. 2006-05-05

<http://www.po.se/skrivut2.jsp?article=12321>. 2007-04-10

<http://www.po.se/Article.jsp?article=1011&avd=verksamhet>, 2007-05-20

Europadomstolen:

Worm mot Österrike:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=worm&sessionid=10181029&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

Bladet Tromsø och Stensaas mot Norge:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=bladet&sessionid=10181054&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

News Verlags GmbH & CoKG mot Österrike:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=news%20%7C%20verlags&sessionid=10181054&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

Tourancheau och July mot Frankrike:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=bladet&sessionid=10181054&skin=hudoc-en>. 2007-05-05

Sveriges Television:

http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=66081&9=777798&lid=puff_805334&pos=extra_0. 2007-05-13

<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?id=68287&a=806757>. 2007-05-13

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen:

Sunday Times mot Förenande Konungariket, dom 1979-04-23

Allenet de Ribemont mot Frankrike, dom 1995-02-19

Worm mot Österrike, dom 1997-08-29

Bladet Tromsø och Stensaas mot Norge, dom 1999-05-20

News Verlags GmbH & CoKG mot Österrike, dom 2000-01-11

Tourancheau och July mot Frankrike, dom 2005-11-24

Svenska domstolar:

Tingsrätt:

Stockholms TR avd. 8, 1980-05-16, DB 27

Stockholms TR avd. 8, 1976-07-07, DB 24

Stockholms TR avd. 8:5, 1997-09-29, T 8-910-96

Hovrätt:

Svea Hovrätt 1976-11-30 DB 2:159